

41847

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Politikası Anabilim Dalı

1991 ÖNCESİ ve SONRASI ÖZBEKİSTAN EKONOMİSİ ve TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLER

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman : Yrd.Doç.Dr.Adem ŞAHİN
Hazırlayan : Parda MADİEV
No : 93/11509

İstanbul, 1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
TABLolar	VII
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
I. 1991 ÖNCESİ ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ	3
1.1. Özbekler Tarihi	3
1.1.1. Özbek Adı ve Özbek Türkçesi	3
1.1.2. Özbek Hanlığı Kuruluşu	4
1.1.3. Buhara Hanlığı Dönemi	5
1.1.4. Çarlık Rusyası Zamanında Özbekler	7
1.1.5. Sovyetler Birliği Döneminde Özbekler	8
1.2. Özbekistan'da Uygulanan Emperyalist Sovyet Politikaları	10
1.2.1. Ekonomi Politikası	10
1.2.2. Kültür Politikası	11
1.2.3. Sosyal Politika	15
1.3. Özbekistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu	19
1.3.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Bağımsız Devletler Topluluğuna Dönüşmesi	19

	SAYFA
2.4.2. Ticari Bankalar	62
2.4.3. Tasarruf Bankası	65
2.4.4. Para ve Kredi	66
2.4.5. Son Durum ve Gelişmeler	67
2.5. Türkiye ve Özbekistan Arasındaki İlişkiler	73
2.5.1. Türk Özel Sektörünün Özbekistan'daki Faaliyetleri	73
2.5.2. Ulaştırma Sektöründe Türkiye-Özbekistan İlişkileri	75
TEKLİFLER	78
SONUÇ	81
KAYNAKLAR	85
EKLER	89

	SAYFA
1.3.2. BDT'nın Kurulmasıyla Başlayan Yeni Dönemde Özbekistan'ın Problemleri	23
II. 1991 SONRASI ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ EKONOMİSİ	28
2.1. Ekonomik Yapının Temel Özellikleri	28
2.1.1. Ekonomiye Genel Bakış	28
2.1.2. Dış Ticaret	34
2.1.3. Fiyat ve Yapısal Reformlar	37
2.1.4. Maliye Politikaları	39
2.1.5. Para ve Kredi Politikaları	40
2.2. Sektör Analizleri	41
2.2.1. Sanayi	41
2.2.2. Enerji ve Madencilik	42
2.2.3. Tarım	47
2.2.4. Ulaştırma	51
2.2.5. Turizm	52
2.3. Özbekistan'da Uygulanmaya Başlayan Yeni Reformlar	54
2.3.1. Özbekistan'da Ekonomik Reformlar	54
2.3.2. Özelleştirmeye Geçiş	57
2.4. Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar	60
2.4.1. Devlet Bankası	61

TABLOLAR

No	Tablo Adı	Sayfa
1	Sovyet Nüfusunda Müslümanlar Oranı (1926-2000)	17
2	Özbekistan'da Müslüman Nüfus	17
3	Diğer Müslümanlar'dan Özbekçe'yi Anadil Kullananlar (1959-1979)	18
4	İşgücünün Sektörel Dağılımın Eğitilmiş İşgücünde Tanım Uzmanı (1959-1979)	18
5	Eğitilmiş Özbek ve Ruslar'ın Meslek Gruplarındaki Payları (Her 1000 Kişide Olmak Üzere)	19
6	Bağımsız Devletler Topluluğu Hakkında Genel Bilgiler	25
7	Net Maddi Üretim ve Cumhuriyetlerin Payı (Cari Fiyatlarla Milyar Ruble)	26
8	BDT'deki Cumhuriyetlerde Temel Sanayi Ürünleri Üretimi	26
9	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1975-1988) Topluluk Ortalamasının %'si Olarak	27
10	Net Maddi Üretim'in Sektörel Dağılımı	31
11	Hayvan Ürünleri	32

No	Tablo Adı	Sayfa
12	Yurtiçi Hasılaya Sektörlerin Katkıları (Toplamın İçindeki %)	33
13	Dış Ticaret	35
14	Genel İthalat ve İhracat	36
15	Dış Ticaret Verileri	36
16	İhracat ve İthalat Malların Strüktürü	37
17	Sanayi ve Yeraltı Kaynakları Ürünlerinde Göstergeler	41
18	Enerji Dengesi (1993)	43
19	Enerji Fiyatları	46
20	Tarımsal Üretim (1983=100)	48
21	Hayvansal Üretim (1983=100)	48

KISALTMALAR

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

DİEK : Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu

GDP : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

İTO : İstanbul Ticaret Odası

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TIKA : Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

BDT : Birleşik Devletler Topluluğu

ÖNSÖZ

Bu çalışma çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsız olmadan önceki ve sonraki mevcut durumunu ve gelecekte Özbekistan için ne gibi alternatifler bulunduğunu araştırdık. Türkiye'nin ve Özbekistan Cumhuriyeti'nin geleceğine ilişkilerin tahminleri aynı analiz zeminine oturtarak bir "Türk Birliği" oluşumunun gerçekleşme koşulları üzerine fikir yürütmeye çalıştık.

Biz yeni nesil hem Özbekistan hem Türkiye arasında köprü olmayız. Eğer bu işleri yapabilirsek gelecekte hiç bir zaman Türk ve Özbek diye bir ayırım yapılmaz. Bizim Türkiye'ye gelip eğitim almaktaki amacımız Özbekistan ve Türkiye arasındaki köprüyü kurmak ve ilişkileri devam ettirmektir.

Özbekistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri bu seviyeye gelmesini sağlayan merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı her zaman hatırlamalıyız ve hiçbir zaman unutmamalıyız.

Bu tez konusunda çalışmama yardım eden Sayın Hocam Adem Şahin'e çeşitli derslerde değerli yardımlarını esirgemeyen İktisat Politikası Bölümü Hocaları'na saygılarımla teşekkür ederim.

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılıp, Bağımsız Özbekistan Devleti'nin ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması 1991 senesine rastlamaktadır. Bu sene tarih sayfalarında bir dönüm noktası olarak yerini almıştır. Bu tarihten itibaren, başta ekonomik ve siyasi açıdan olmak üzere, her konuda birbirlerine bağımlı olan bu Cumhuriyetler, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasıyla her biri dünya haritasına bağımsız devlet olarak girdi. Bu tez çalışması Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki din, dil, ırk ve kültür birliği açısından aynı olan Özbekistan Cumhuriyeti hakkındadır. Bu tezin hazırlanmasındaki temel amaç ise; Özbekistan Cumhuriyeti'nin Bağımsız olmadan önceki tarihini ve bağımsızlık sonraki gelişiminin, ekonomik yapılarının tanıtılması, hangi yatırım alanlarında Türkiye Cumhuriyeti ile iş yapabileceği gibi konuları ele almaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde 1991 yılı öncesi Özbekistan'ın tarihi, Özbekistan üzerinde uygulanan emperyalist Sovyet Politikaları ve Bağımsız Devletler Topluluğuna girmesi ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak Özbekistan tarihi incelenmiştir. Özbekler'in nereden geldikleri, nasıl halk olarak tarih sayfalarına girdikleri, Buhara Hanlığı Dönemi, Çarlık Rusya'sı zamanındaki Özbekler, Özbeklerin tarihi, Sovyetler istilasını zamanındaki Özbeklerin Sovyetler Birliği içine mecburen sokulması incelenmiştir. Emperyalist Sovyet Politikalarının nasıl uygulandığı, ekonomik, sosyal, kültürel politikaların Özbekistan'daki etkileri, Özbekistan'ın BDT'ye girmesi de ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; 1991 yılı sonrası Özbekistan'ın ekonomik durumu, finansal düzenlemeler sanayi analizleri, ve Türkiye Cumhuriyeti ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bölümde Özbekistan'da uygulanmaya başlayan yeni reformlar, yabancı sermayenin girmesi için yapılan faaliyetler, Özbekistan Cumhuriyeti tarafından çıkarılan Özbekistan'ın yabancı sermaye doğrultusundaki Kanunu, Özelleştirmeye geçiş, Türkiye ve Özbekistan arasındaki ilişkileri düzenlemek ve iyileştirmek için gerekli olan tekliflere öncelik verilmiştir.

I. 1991 ÖNCESİ ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ

1.1. Özbekler Tarihi

1.1.1. Özbek Adı ve Özbek Türkçesi

Özbekistan arazisi erken taş devrinden bu yana bir yerleşme merkezi haline gelmiştir. İlk çağlarda ekincilikle meşgul olan insanların izlerine Belh, Soğol ve Harezm bölgelerinde rastlanmıştır.

M.Ö.6.yüzyılda Ehemeniler'in, 4.yüzyılda da Büyük İskender'in işgalleri görülüyor. Bundan sonra Mâverâünnehir bölgesi muhtelif Orta Asya kabilelerinin işgaline maruz kalmıştır: Tokorlar ve Kuşanlar'dan sonra M.S.5. yüzyılda Heftalit hakimiyeti sırasında Mazdeki isyanları ve 6.yüzyılın ortalarından itibaren de Göktürk hakimiyeti gelmiştir¹.

8.yüzyılda Arap fütuhatıyla Mâverâünnehir'de yeni bir devir açılmıştır. 9.yüzyılda Mâverâünnehir bölgesi merkezi İslâm devletinden kopmuş. Samanoğulları hakimiyetine girmiştir. 10.yüzyılda Mâverâünnehir bölgesi Karahanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bu dönemde konar gezer Türk tayfalarının ekseriyeti teşkil ettiği yerleşme merkezlerinde büyük medeni inkişafı meydana gelmeye başladı².

Özbek adı, Ebü'l Gazi Bahadır Han'ın belirttiği üzere, altın Orda beyi Özbek'in adından gelmektedir. Altın Orda tahtına Özbek Han (1313-1340)'ın geçmesinden sonra, onun emrindeki kitlelere daha

¹ Açıkgöz, H., Türkistan İllerinden Özbekistan, İTDAV, İstanbul, 1990, s:19 vd.

² Rasonyi, L., Tarihte Türklük, Ankara, 1988, s:30.

sonradan Özbekler denmeye başlanmıştır. Yani başlangıçta şahıs adı olan Özbek, bir zaman sonra belirli bir Türk topluluğunun adı olarak kullanılmağa başlanmıştır. Özbek Türkçesi, Modern Uygur Türkçesi ile birlikte Türk dilinin Güneydoğu ya da Çağatay grubuna girer³.

1.1.2. Özbek Hanlığının Kuruluşu

Cengiz Han'ın torunlarından Batu Han tarafından kurulan Altın Orda Hanlığı (1227;1502)'nin başına 9.Han olarak, 1313 tarihinde Özbek Han geçmişti⁴. Özbek Han ilk günlerden başlayarak kararlı ve sert bir siyaset gütmüş, Kutlug Timur Noyan'ın nasihatları sayesinde kısa bir zamanda bir çok rakip ve düşmanlarından kurtulmuştu. Özbek Han Tuna taraflarından Nogay'ın şehadetinde sonra çoğalan Bizans ve Slavların nüfuzunu kırarak tekrar Müslüman Türklerin baskısını artırmaya başladı. 1319'da Tuna'yı geçerek Edime'ye kadar geldiler. Özbek Han'ın orduları 1314'de, Bulgar Kralı Sventoslav'ın ölümünden sonra, kral George Terter'e Bizans'a karşı yardım bahanesiyle Trakya'ya 1330'da Terter'in Sırlarla olan savaşında ona yardımcı olmak gayesiyle Köstendil'e kadar ilerlemişti. Bu arada bazı hükümetlerle evlilik yoluyla da bağlar kurarak durumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Mesela 1320'de kızı Tulun Bige'yi Kahire'ye zevce olarak göndermiş, bu arada Bizans'tan da kızlar almıştır⁵.

³ Katalı, M., "Altın Orda Hanlığı (1227-1502)" Tarihte Türk Devletleri, C.2., Ankara, 1987, s:15.

⁴ Katalı, M., aynı eser, s:32.

⁵ Saray, M., Özbek Türkleri Tarihi, Ankara, 1993, s:29.

Özbek Han 1335 yılında Azerbaycan seferine çıktı. Bu sırada Bağdat Hatun tarafından zehirlenen Abu Said ölmüş ve İlhanlı Moğol hakimiyeti de çökmeye yüz tutmuştu. 14.yüzyıl Acem tarihçisi ve coğrafyacısı Hamdullah kazvini, Azerbaycan'a yapılan seferden söz ederken özbek Han'ın askerlerine, Özbekler dendiğini kaydeder. İbn Batuta, Özbek Han'dan bahsederken; "geniş bir ülkesi, kuvvetli bir ordusu olan şanlı şöhretli ve devletli bir sultan olup, Tanrı'nın düşmanlarından bir olan Bizans İmparatoru ile savaşa, cihad ve gaza etmeye vazifeli bulunmaktadır. Ülkesi gerçekten pek geniş ve büyük şehirlerle donanmıştır. Kefe, Kırım, Macar, Azak, Sogdak, Harezm ile taht kendi saray bunların en meşhurları olarak sayılabilir" demektedir. Gerçekten Özbek Han, İdil (Volga) kıyısındaki Saray kentini çok geliştirmiş ve büyüttüştür. Bu şehre yeni camilerin yapılmasını sağlamıştır. Sadece İdil kıyısında değil, Kırım'da yeni binalar yaptırmıştır. Onun zamanında bütün Deşt-i Kıpçak boylarında Türkçe konuşulduğu da bilinmektedir⁶.

1.1.3. Buhara Hanlığı Dönemi

Daha sonraları Özbek ailesinden Abu'l-Hayr Han (1428-1468) zamanında Özbekler birbiriyle daha da kenetlenmişlerdir⁷. Timurluların son devirlerinde Özbekler saldırılarını artırmışlar ve daha da güneye inmişlerdir. Ancak Safevi Devletinin kuruluşundan sonraki on yıl içinde, Akkoyunlu Devleti de ortadan kalkmış, Horosan'daki Özbek hakimiyeti de elden çıkmıştı. Muhammed Şeybani Han (1500-1510) zamanında

⁶ Caferoğlu, A., Türk Kavimleri, Ankara, 1983, s:55.

⁷ Saray, M., Özbek Türkleri Tarihi, Ankara, 1993, s:27.

Maveraünnehir'in tamamını ellerine geçirmiş olmalarına rağmen, Şeybani Han'ın ölümünden sonra Özbeklerde bir kargaşa baş göstermiştir⁸. 1512'de Hive elden çıkmış, 1740'a kadar iç çekişmeler devam etmiş, 1740'ta İran hükümdarı Nadir Şah, (1736-1747) Ebu'l-Feyz Han (1717-1748)'ın idaresindeki Buhara'yı ele geçirmiş ve 1748'de Ebu'l-Feyz'in öldürülmesinden sonra Özbek Hanedanlığı sona ermiştir⁹. 1753 tarihinde Buhara'nın başına Muhammed Rahim'in geçmesiyle, Mangıt Hanedanlığı dönemi başlamış ve bu 1920'ye kadar devam etmiştir¹⁰.

Özbeklerde devlet teşkilatı eski Türk geleneklerinin aynısıdır. Devlet meclisindeki protokol Oğuz Kağan ve Dede Korkut'taki gibidir.. Özbekler içerisinde Kazak ve Kırgız boylarını görmek mümkündür¹¹. Yani birbirine kanışmışlık söz konusudur. Tarihçi Prof.Dr.Z.V.Togan, Cengiz ve Oğulları zamanında Türk ve Moğal unsurlarının kaynaşmasının ne kadar muayyen olduğunu vurgulamak için, bugün mevcut Nogay, Özbek, Kazak, Başkurt gibi büyük camiaların hepsinde müştereken mevcut kabile ve oymakları tespit etmek kafi gelir, demektedir. Bugün Özbekistan olarak bilinen Cumhuriyet içerisinde Kongrat, Nayman, Kineges, Mangit, Toyaklı, Saray, Barın, Üç, Urug, Burgut, Arlat, Kanglı, Kırk, Bataş, Kara Kalpak gibi boylara rastlamak mümkündür¹².

⁸ Kafalı, M., "Altın Orda Hanlığı (1227-1502)", Tarihte Türk Devletleri, C.2., Ankara, 1987, s:122.

⁹ Kafalı, M., aynı eser, s:129.

¹⁰ Saray, M., "Buhara (Özbek) Hanlığı", Tarihte Türk Devletleri, C.2., Ankara, 1987, s:89.

¹¹ Sümer, F., Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları Destanları, 2.baskı, Ankara, 1972, s:35.

¹² Caferoğlu, A., Türk kavimleri, Ankara, 1983, s:20.

1.1.4. Çarlık Rusyası Zamanında Özbekler

Mangıt hanedanından olan Emir said Haydar (1801-1826) zamanında Özbekler oldukça gelişmişlerdir. Düşmanlarıyla mücadele ettiği gibi ilme de önem vermiş olmasına rağmen, ölümünden sonra kanşıklıklar ve iç çekişmeler yüzünden emirlik zayıflamıştır. 1826'da tahta çıkan Nasrullah Han (1826-1860) Rus tehlikesi hakkındaki İngiliz uyarılarını dikkate almamıştır. Yerine oğlu Muzaffereddin (1860-1885) gemiřtir¹³.

Daha sonra Rusların Türkistan'a karşı daha ciddi olarak harekete geçtiklerini görüyoruz. Güneyde Hive Hanı Muhammed Rahim bir müddet müdafaadan sonra şehri bırakır ve Taşkent 29 Haziran 1863 tarihinde Rus askerlerine kumanda eden General ernayev tarafından ele geirilir¹⁴.

İlk devirlerde Buhara Emiri Taşkent'teki Rus Umumi Valisi ile değil, doğrudan doğruya Petersburg Hükümeti ile münasebette bulunuyordu. Ayrıca Türkiye'ye de hususi bir elçi gönderip siyasi bir münasebet kurmuş idi. Fakat çok geçmeden Buhara'nın Osmanlı Devleti ile temasını Ruslar menettiler. Hanlığın siyasi bağımsızlığı gibi askeri gücü de ortadan kaldırıldı.

Emir Gıyaseddin'in 1885 te vefatından sonra yerine geçen oğlu Abdü'l-Ahad (1885-1910) zamanında, Buhara tamamıyla Rus nüfuzuna girmiş ise de, Özbekistan'da yer yer ayaklanmalara rastlanmaktaydı ki,

¹³ Rywkin, M., Aşyadaki Rusya, ev. B.Tan, İstanbul, 1975, s:29.

¹⁴ Rywkin, M., aynı eser, s:64.

bunlardan biri 1898'deki Fergana ayaklanmasıdır. Ondan sonra başa geçen oğlu Mir Alim (1910-1920)'in saltanatı sonunda Buhara Devleti yeni Sovyet rejimi tarafından ortadan kaldırılmıştır¹⁵.

1.1.5. Sovyetler Birliği Döneminde Özbekler

Rusya'da 1917 ihtilalinden sonra rejim değişmiş ise de, Türkler açısından değişen bir şey olmamıştır. Mustafa Çokay 1917-1918 yılında kısa bir süre için şimdi Özbekistan'ın bir kısmı olan Fergana vadisindeki Hokand'da mustakil bir devletin başkanı oldu¹⁶. Fakat maalesef doğup büyüdüğü topraklarda değil, binlerce kilometre uzakta bir yerde; Almanya'da 1942 yılında öldü.

1919 yılı başlarında Fergana bölgesindeki Sovyet Rus kataları komutanlığı Fergana'daki Basmacı Hareketini yok etmek için geçici bölge komisyonlarını kurmuş ve bu komisyonların teşkilatlandırılmasına dair talimatlar yayınlamışlardır¹⁷.

11 Ağustos 1919'da Rus Generali M.W.Frunze'nin kumandası altında Türkistan Cephesi kuruldu. Frunze, Türkistan Cephesi mensuplarının başından 22 Şubat 1920'de Taşkent'e geldiğinde, şehirde bulunan Sovyet Rus memurlarının görevleri de o nisbetde arttı¹⁸.

¹⁵ Rywkin, M., Asya'daki Rusya, Çev. B.Tanç, İstanbul, 1975, s:82.

¹⁶ Caroe, O., Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Topraklar, Çev. Z.Yüksel, İstanbul, 1992, s:27.

¹⁷ Caroe, O., a.g.e., s:34.

¹⁸ Saray, M., Özbek Türkleri Tarihi, Ankara 1993, s:59.

Kızıl Ordu 1923'te Fergana'ya, 1924'te de Buhara ve Hive'ye girerek Şarki Türkistan Cumhuriyeti'ne son verdi¹⁹.

27 Ekim 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla bir devlet kuruldu. Mayıs 1925 kurultayında Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurucu üye olarak S.S.C.B'ye katılma kararı alındı²⁰. Sovyetler zamanında da Özbekistan'da baskı ve sindirme politikası devam etti. Özbekler tarımın zorla kolektifleştirilmesi politikalarına da karşı olmuşlar, 1930'da mukavemetleri en üst düzeye ulaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşında Avrupa kısmındaki fabrikaların sökülerek personeli ile birlikte Özbekistan'a yerleştirilmesi, Avrupalı nüfusun artışına sebep olmuştur. 1945 yılından bu yana artan ekonomik kalkınma işgücü ithalinde de paralel bir yükselme göstermiştir. Nitekim 1959 sayımı bütün cumhuriyet içinde 5 milyon olan Özbek'e karşılık 1 milyon Rus bulunmasına rağmen, Rusların Taşkent başta olmak üzere diğer şehirlerde de sayı bakımından Özbekleri geride bıraktığını ortaya çıkarmıştır²¹. Hızlı bir nüfus artışı gösteren Özbekistan'da Tacikler'de sayıca artmaktadır. 1963 Martındaki seçimlerden sonra kurulan yeni hükümetteki 34 sandalyeden 13'ünü Ruslar almışlardır.

Bağımsızlığa kavuşmadan önce Moskova'nın kendilerine tahsis ettiği yıllık bütçe 10 milyar Rusla olan Özbekistan'ın, kaynaklarını kendi

¹⁹ Caroe, O, Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Topraklar, Çev. Z.Yüksel, İstanbul, 1992, s:42.

²⁰ Saray, M., a.g.e., s:72.

²¹ "Narodnoe Hozyaystvo USSR v 1965 god" Goskomstat USSR, 1966, s:245.

ihtiyaçlarına kullanmaya başladıktan sonra bütçeleri 80 milyara çıkmıştır²². Sovyet rejiminin ülkeyi nasıl sömürdüğüne dair bir örnek de, eski Özbek lideri Reşidov'un Semerkand'daki bir Türk-İslâm sanat şahaseri olan Registan Külliyesinde, altın yıldızları dökülen bir cami kübbesi için Sovyet makamlarından istediğı bir miktar altının hikayesidir. Sovyetler yılda 75 ton altın aldıkları Özbekistan'dan bu iş için istenen 3 kilo altını bile vermemişlerdir²³.

1940'larda Özbekistan'da sanayi dallarında, elektrik enerjisi, ulaştırma ve haberleşme konularında bir bakanlık olmadığından, bunlar doğrudan Moskova tarafından denetleniyordu. Ancak bu durum sadece Özbekistan'a mahsus değildir. Bütün Türk Cumhuriyetlerinde aynı uygulama görülmekte idi.

1.2. Özbekistan'da Uygulanan Emperyalist Sovyet Politikaları

1.2.1. Ekonomi Politikası

Stalin döneminden itibaren uygulanagelen ekonomik politikalar neticesinde, Özbekistan'da kişi başına düşen milli gelir bakımından 15 cumhuriyet arasında en alt sıraları işgal etmektedir.

Sovyetler Özbekistan'a birer hammadde ambarı gözüyle bakmış, sınai ve teknolojik yatırımları sadece hammadde kaynaklarını işletmeye

²² Caroe, O., Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Topraklar, Çev. Z.Yüksel, İstanbul, 1992, s:193.

²³ Yalçın, A., "Atayurt'ta Arayışlar", Yeni Forum; 13/278, Ankara, 1992.

yetecek şekilde düzenlemiştir. Özbekistan'a pamuk üreticisi gözüyle bakmıştır.

Özbekistan'ın, yan-mamul ve mamul mal üretiminde diğer cumhuriyetlere bağımlı kılınmıştır. Bu bağımlılık, Özbekistan Cumhuriyeti'ni nihai malların hemen tamamını ithal eden ülkeler konumuna sokmuş ve bütçe açıklarına sebep olmuştur.

Emperyalist sömürüyü daha da ağırlaştıran nokta ise, Özbekistan Cumhuriyetinin ihraç edecekleri malların fiyatlarını belirleme hususunda söz sahibi olmayışları ve ithal edecekleri mallar için fiyat pazarlığı yapmayışlarıdır. Böylece, Merkez tarafından belirlenen komik rakamlarla Rus bölgelerine taşınan hammaddeler işlendikten sonra Merkez'in dayattığı fiyatlar üzerinden ithal edilmektedir. Özbekistan Cumhuriyeti'nin dış ticaretinde Birlik ülkeleri ile ticaret esastır. Dünya fiyatlarıyla, diğer ülkelere ticaret yapılmasına Moskova izin vermez.

Aynı şekilde bu ülkeler milli gelirlerinin önemli kısmını Merkez'e göndermek zorundadırlar. Yani kendi milli gelirleri üzerinde tasarruf yetkileri yoktur.

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla bu sömürü mekanizması yavaş yavaş kayboluyor.

1.2.2. Kültür Politikası

Bolşevikler 1917 ihtilali'nin hemen ardından, 3 Aralık 1917'de Rusya Türklerine ve Müslümanlarına hitaben bir beyanname

yayınladılar. Lenin ve Stalin'in imzalarını taşıyan Beyanname'de şu vaadlerde bulunuyordu:

"Rusya Müslümanları, İdil Boyu ve Kırım Tatarları, Sibirya ve Türkistan, Kırgız ve Sartları, Maverayı Kafkas Türk ve Tatarları, Çeçenler ve Kafkas Dağlıları.... Rusya Çarlıkları ve müstebitleri tarafından cami ve mescitleri, dini inanç ve adetleri çiğnenen yıkılan herkes, inançlarınız ve adetleriniz bundan böyle serbesttir ve onlara dokunulamaz. Milli hayatınızı tüm hürriyet içinde kurunuz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, haklarınız, Rusya'nın bütün halklarının hakları gibi, ihtilal'in ve onun organları olan işçi, Asker ve Köylü Sovyetlerinin kudretli himayesi altındadır. Bu ihtilale ve onun hükümetine destek olunuz²⁴.

Bu vaadlerin zaman kazanmak ve Türkleri tarafsız bırakmak amacıyla verildiği kısa sürede ortaya çıktı. Azerbaycan, Türkistan, İdil-Ural Bölgesi, Başkurdistan, Kafkasya işgal edildi. Beyannameye geçen "Türkistan" kelimesine 1925'ten sonra Sovyet Rusya'da basılan hiç bir haritada rastlanmadı. Türkistan kelimesinin terkedilmesi, bir terminoloji meselesi değil, Sovyet emperyalizminin Orta Asya'da izlediği politikanın gereği idi. Menşeyi, tarih ve kültürleri bir olan Türk ve Müslüman boy ve oymakların bir millet haline gelmesi ve "Türkistan" adı altında birleşmeleri, sovyet emperyalizminin sonu olurdu.

1924 yılında bir kararname ile Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortadan kaldırıldı ve yerine Özbekistan, Kırgızistan,

²⁴ Eroz, M., İktisat Sosyolojisinde Başlangıç, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981, s:431-122.

Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan adı verilen beş "milli" Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Klasik Roma prensibi olan "böl ve yönet" ilkesinin kültür sahasına uyguladılar. Önce, ortak yazı dili olan Arap alfabesinin yerine latin alfabesini getirdiler. Beş-on senelik bir kültür sarsıntısından sonra, intibak sağlamak üzereyken, bu defa Rus alfabesini kabule mecbur tuttular. Beş Cumhuriyet için, beş farklı alfabe tatbikatı buldular. Böylelikle Rus alfabesinin bile Türkler arasında ortak yazı ve kültür dili doğurmasının önlemiş oluyorlardı²⁵.

Arkasından, sıra okullardaki eğitim programlarının düzenlenmesine geldi. Tarih tahrif edilerek yeniden yazıldı. Kardeş Cumhuriyetler birbirlerine ve bu arada Türkiye Cumhuriyeti'ne düşman edilmek istendi. Marksizm ve Rusça mecburi ders olarak okutulmaya başlandı.

Rus dilini yaygınlaştırmak, kültür emperyalizminin en önemli hedefi haline geldi. Böylelikle etnik hatta dini farklılıkları asimile etmek istiyorlardı. Enternasyonalizm kisvesi altında Rus milliyetçiliği yapılmakta ve Rus olmayan milletler Ruslar'a borçlu çıkarılmaktaydı :

"Ülkemiz halkları, Rus halkına özel olarak minnettarlık belirtmektedirler. Onun kardeş yardımı olmasaydı, bugünkü başarılar cumhuriyetlerin hiçbirinde mümkün olmazdı. Ülkenin ekonomik, politik ve kültürel hayatında, bütün ulus ve halk gruplarının yakınlaşmalarında, dünya medeniyetinin zenginliklerinden yararlanmada olağanüstü önemli faktör olarak hangi milliyetten olursa

²⁵ Eröz, M., a.g.e., s.132.

olsun, doğal olarak milyonlarca insanın yaşamına girmiş olan Rus dili rol oynamaktadır"²⁶.

Ruslar, İslâmı kendi emperyalist imparatorluklarına karşı potansiyel bir tehdit olarak gördüklerinden Türk Cumhuriyetlerinde ateist bir maneviyat eğitimi vermeye çalıştılar. Çarlık Rusya'sı devrinden beri devam eden İslâm araştırmaları konusunda yeni politikalar geliştirdiler. Çarlık döneminde İslâm araştırmaları Hristiyanlık menfaatlerini ileri sürme ve İslâm tesirini zayıflatma amacını güderken, Sovyet Rusya döneminde bu durum tamamen değişti. Artık amaç, komünizimin ateist düşünce ve siyasetini geliştirmek ve bu arada İslâmı tamamen ortadan kaldırmaktı²⁷. Çünkü İslâmı, Türklük şuuruyla beraber en büyük anti;emperyalist birleştirici unsur olarak görüyorlardı.

Türk ve İslâm karakterlerini bütün baskılara karşı muhafaza eden Cumhuriyetler bu emperyalist gayretleri boşa çıkardılar. Sovyet Emperyalizmi milli kimlikleri ortadan kaldıramadı. Bugün gelinen noktada Cumhuriyetler için büyük bir kültürel canlanmanın var olduğunu söyleyebiliriz. ortak kültürün yeniden tesisi bu Cumhuriyetleri birbirlerine yeniden ve çok sıkı olarak bağlayacaktır.

²⁶ Andropov, Y.V., "SSCB'nın Altmışıncı Kuruluş Yıldönümü Konuşma Metni" APN Yayınevi, Moskova, 1983.

²⁷ Hayit, B., "Sovyetler Birliğinde İslâm Araştırmalarının Temayülleri".

1.2.3. Sosyal Politika

Sovyetler Birliği'ne dahil olan Türk ve Müslüman milletlerin nüfusları ve aynı zamanda yüksek oranlı nüfus artışları Sovyet İdarecileri tedirgin etmiş ve çeşitli sosyal politikalar uygulamak zorunda bırakmıştır.

Rus ve Slavlar'ın, Baltıklar'ın doğum oranları son yirmi yıl içinde önemli ölçüde düşmüş, neredeyse sıfır düzeyine gelmiştir. Sovyet Müslümanları ise en yüksek doğum artış oranlarına ulaşmaktadırlar. Buna karşılık ölüm oranlarında düşme görülmesi ve genç nüfus oranının nüfusun bileşimi içinde daha yüksek olması da bu ulusları dinamik bir nüfus yapısına sahip kılmaktadır.

Breşnev, 1976 yılı başlarında 25. Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada etkin bir nüfus politikasının gereğine işaret etmiştir.

Bunun üzerine 1978 ve 1979'da nüfus artışını teşvik eden politikalar yeniden yürürlüğe konulmuştur. Ancak bu politikaların sadece Rus ve Slav ırkı için geçerli olduğu Müslüman milletleri kapsamadığı görülmüştür²⁸.

17.18 sayfadaki Tablo 1 ve Tablo 3'e baktığımızda Türk Cumhuriyetleri arasında yerli halkın Türk ve Müslüman olarak yüksek nüfus payına sahip olduğu ülke Azerbaycan'dan sonra Özbekistan'dır (%80). Özbekistan'da Türk soyları arasında en çok Kırım tatarları ve

²⁸ İTO. SSSB'deki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo Ekonomik Analizleri, Yayın No 1990-22 s:174.

Karakalpaklar yaşarken, Türk olmayan Ukraynalılar, Yahüdiler ve Kore'liler de önemli bir nüfusa sahip bulunmaktadırlar²⁹.

Özbekistan'da yerli halkta nüfus artışının en mühim nedeni doğum oranının yüksek olması ile izah edilmektedir. İstatistiklere göre 1970'li yıllarda Özbek nüfus artışı Ruslar'a nazaran neredeyse 2,5 mislinden fazla idi. Özbekler'de büyük aile geleneği sürdürülmekte ve artmaktadır. Ailenin %43'ü yedi ya da daha fazla üyeden oluşmaktadır³⁰. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Özbekistan'da yeni sovyet rejimini sağlamlaştırmak, yeni okullar kurmak ve bunlarla birlikte yeni kültürel ve siyasi kuruluşlar kadrolarla doldurmak veya ülkenin doğal yeraltı ve yerüstü zenginliklerini işlemek, kolektifleştirmek için çok sayıda insan Özbekistan'a yollanmış veya kendileri göç etmiştir.

II.Dünya Savaşı'nda Avrupa kısmındaki fabrikaların sökülerek personeli ile birlikte Özbekistan'a yerleştirilmesi ikinci defa Avrupalı nüfusunun artışına yol açmıştı. Ancak 1950'li ve 1960'lı yıllarda Özbekistan'a iç göç çok azalmaya başladı.

Özbekler'in endüstrideki dağılımı incelendiğinde, Ruslar'ın çoğunluğu ağır endüstride Orta Asyalılar'ınki hafif sanayide ve tarım sektöründe yer aldığı görülmektedir³¹. Bilindiği gibi Sovyetler'de işgücü genelde üç grupta toplanabilmektedir. İşçiler, memurlar ve kolhoz işçileri. Memurlar da üç gruba ayrılabilir. Mühendis ve teknik personel, maaşlı memurlar, üretimle ilgili olmayan personel uzmanlık

²⁹ Caferoğlu, A, Türk Kavimleri, Ankara, 1983.

³⁰ Narodnol Kozyaystro USSR V 1989 god, Goskomstat USSR, Moskva, 1990, s:63,85.

³¹ Narodnol Kozyaystro Uzbekskey SSR. V 1988 god. Finansi Statistika, Taşkent, 1989, s:61.

isteyen işlerde ve genellikle yönetici pozisyonlarda çoğunlukla SSCB'nin diğer bölgelerinden gelenler (başta Ruslar olmak üzere) istihdam edilmekte, yerli halkın endüstriyel alanda yüksek düzeydeki mevkilerde bulunamazken sınai dışı sektörlerdeki pozisyonlarda üstünlüğe sahiptirler.

Tablo 1 : Sovyet Nüfusunda Müslümanlar Oranı (1926-2000)

	Sovyetler Birliği Nüfusu	Sovyetler Birliği Müslüman Nüfusu	Sovyet Nüfusu İçinde Müslüman Nüfus Oranı
1926	147.005.000	17.292.000	11,7
1959	208.827.000	24.350.000	11,6
1970	241.720.000	35.357.000	14,6
1979	282.442.000	43.000.000	16,5
2000 (tahmin)	310.000.000	65-75.000.000	22,5

Kaynak : İTO, SSCB'deki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo Ekonomik Analizleri, No: 1990-22, s:177.

Tablo 2 : Özbekistan'da Müslüman Nüfus

Bölgeler (Vilayetler)	1959	1989	Değişme (%)
Anolican	92,9	94,3	+1,4
Buhara	85,1	84,9	-0,2
Diziak	-	89,7	-
Kaşka Derya	94,8	94,8	0
Namanyan	94,6	95,8	+1,2
Semerikand	87,7	89,1	+1,9
Surkhan Derya	90,9	93,6	+2,7
Sir Derya	78,6	76,2	2,4
Taşkent	69,8	72,4	+2,6
Fergana	86,8	88,9	+2,1
Korezm	95,7	96,1	+0,4
Karakalpak	94,2	94,9	+0,7

Kaynak : Wimbush Bennigsen, a.g.k., s.56.

**Tablo 3 : Diğer Müslümanlar'dan Özbekçe'yi Anadil Kullananlar
(1959-1979)**

	Özbekistan Nüfusu		Özbekçe'nin Anadali Olduğunu Açıklayanlar			
	1959	1970	1979	1959	1970	1979
Tatar	44.810	573.733	648.764	2.3	1.2	1.3
Kazak	335.267	476.310	620.136	1.8	1.5	2.5
Tacik	311.375	448.541	599.657	4.4	3.2	5.7
Kırgız	92.725	110.726	142.182	7.2	8.8	18.7
Türkmen	54.804	71.041	92.285	6.5	3.9	5.4
Azeri	40.511	38.898	59.779	4.0	2.5	3.2
Uygur	19.377	23.942		37.0	36.9	
Osetian	8.755			74.2		
İranis		15.457			79.0	
Başkar		20.761			2.2	

Kaynak : Bennigsen. a.g.k., s.55.

**Tablo 4 : İşgücünün Sektörel Dağılımın Eğitilmiş İşgücünde Tarım
Uzmanı (1959-1979)**

	Toplam		Müdür ve Uzmanlar		Teknik Elemanlar	
	1959	1979	1959	1979	1959	1979
Milliyeti						
Özbek	6.5	9.2	2.2	2.5	4.3	6.7
Rus	15.7	27.9	4.5	6.8	11.2	21.1

Kaynak : Bromlei, TU. Sovremennyye Etnicheskie Protsessy ve SSR
(Moseov Nauka 1980) p.127. Bkz. Lubin, h.111,1.

Tablo 5 : Eğitilmiş Özbek ve Ruslar'ın Meslek Gruplarındaki Payları (Her 1000 Kişi Olmak Üzere)

Aydın sınıf

	Yönetici		Üretici Görev		İlmi Görev		Sanatçılar		Basın		Toplam	
	1939	1979	1939	1979	1939	1979	1939	1970	1939	1979	1939	1979
Özbek	173	181	63	354	2	45	20	20	189	641	447	1241
Rus	261	269	493	1160	10	71	23	35	304	640	1091	2175

Kaynak : Kiliehenko, M.I led) Natsional'ny Otnoshenia ve razvitom sotsialisti chesko m obshcesi ve (Moskow:Mysi; p.97. Bkz: Lubin, a.g.k, p.93.

1.3. Özbekistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu

1.3.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Bağımsız Devletler Topluluğuna Dönüşmesi

SSCB, dayandığı Marxist ideolojik temelin çağın gerçekleri karşısında anlamını yitirip iflas etmesi ve bu ideolojiye dayanılarak geliştirilen ekonomik sistemin çıkmaza girmesi neticesi, 1991 yılının Aralık ayında, Birlik'i oluşturan cumhuriyetlerin ortak rızası doğrultusunda ortadan kaldırıldı ve yerine, eski sistemce yaratılan ekonomik bağımlılıkların zorlaması ile geleceği bir hayli tartışmalı olan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) adı altında yeni bir birliktelik tesis edildi.

Marxist ideolojiye göre tarih boyunca milliyetçilik duygularına dayanılarak yapılan savaşlar, aslında "ulusal çıkar" ardına gizlenen

"sınıfsal çıkar" savaşlarıdır. Eğer sınıflar ortadan kaldırılırsa, ulusal çıkarların çatışması da ortadan kalkacaktı.

"Kapitalist değişme ulusal zulmü yok etmemiştir. Aksine, Ulusal zulüm sömürge zulmüyle şiddetlenerek tamamlanmıştır. Marxizm, ilk defa olarak, ulusal sorunun toplumun sosyal ve sınıfsal yapısı ve egemen mülkiyet tipi ile organik ilişkisinin gözlerönüne sermiştir. Başka bir deyişle, ulusal ilişkiler sosyal yapı üzerinde kök salmaktadır. İşte bilhassa buradan hareket ederek Karl Marx ve Friedirich Engels şu önemli sonuca varmışlardı: Sosyal zulmün giderilmesi, ulusal zulmünün giderilmesinin koşul ve öncüsüdür. Marx, proletaryanın burjuvaziye karşı zaferi aynı zamanda bütün mazlum ulusların kurtuluş sinyalidir demişti"³².

Yaklaşık 75 yıllık sosyalist uygulama, sosyalist sınıfları ortadan kaldıramadığı gibi, ulusal meseleleri de çözemedi. Komünist Parti'ye üye asker, bürokrat, aydın ve bir grup köylü ve proletarya temsilcilerinden meydana gelen "yeni sınıf" SSCB'nin idaresinde hakim oldu. Burjuva ve proleter kavramlarının yerini bu defa partili vatandaş parti üyesi olmayan vatandaş ikiliği aldı. Aynı şekilde, 15 özerk cumhuriyet, 8 özerk bölge 10 özerk alandan meydana gelen ve bu topraklar üzerinde büyüklü küçüklü 100'den fazla ulusun bir arada yaşadığı bir çok uluslu devlet olan SSCB, birliğin muhafazası için bir "Sovyet insanı" kavramı geliştirmeye çalışırken başarısızlığa uğradı. Çünkü "Sovyet kimliği" adı altında "Rus kimliği"de verildiği ulusların

³² Andropov, Y.V. "SSCB'nin Almışıncı Kuruluş Yıldönümü Kutlaması Konuşma Metni", APN Yayınevi, Moskova, 1983, s:3-4.

dikkatinden kaçmadı. Kiril alfabesinin ortak alfabe olması, Ruble'nin ortak para birimi olması, Rusya dışındaki okullarda okutulan ikinci dilin ve resmi dilin Rusça olması, başkentin Moskova olması, Rusya Cumhuriyeti dışındaki cumhuriyetlere yollanan Ruslar'ın ekonomik hayatta yönetici pozisyonlarda olmaları ve geldikleri yerlerdeki halkla bütünleşmemeleri, Rusya'nın en gelişmiş Cumhuriyet olması, bilim adamlarının çoğunluğunun Rus olması gibi sebepler Rusya'yı ve Ruslar'ı diğer milletlerde farklı bir konuma çekerken aynı zamanda büyük tepki doğurdu. Batılı bir uzman konuyu şu şekilde ifade ediyordu: "Çar idaresindeki Çarlık Rusya'sı bir milletler hapishanesiydi. Stalin idaresindeki Sovyetler Birliği bir milletler mezarlığıydı. Gorbaçov idaresindeki Sovyetler Birliği bir milletler yanardağıdır. Sovyetler Birliği bu yanardağı eğer konfederasyona çevirmezse, bu yanardağ patlar".

Aynı şekilde, katı bir merkezi plan ekonomisinin kaçınılmaz olarak yarattığı sert bürokratik ve hiyerarşik yapı içinde işçi olarak tanımlanan tüm insanlar, baskı mekanizması yoluyla sadece merkezden alınan kararların sorgusuz uygulayıcıları haline gelince kişisel inisiyatifler giderek yok oldu, devlete bağımlılık arttı. Devlet, üretim, tüketim, bölüşüm, yatırım gibi konularda tek belirleyici haline gelince hatta insanların neye, ne kadar ihtiyacı olduğu konusunda bile devlet karar verir hale gelince, bireyin düşünmesi gereken hiçbirşey kalmadı. Merkezin aldığı kararlara uyanlar ödüllendirildi, uymayanlar cezalandırıldı. Üstelik ekonomik faaliyet sonucu meydana gelen gelirin dağılımı da sözde eşitlik ülkesi olan Sovyetler Birliği'nde adaletsiz bir mekanizmaya bağlıydı. Kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımı kaldırmak bir yana, daha da arttıran bir yapı ortaya çıktı. "Yeni sınıf"

ekonomide yaratılan "artı değer'e el koyarken, işçi kesimleri ve köylüler yoksulluk sınırında yaşıyorlardı. Ayrıca, Rus sömürgeciliğinin uygulamalarıyla Merkez (Rusya) için birer hammadde ambarı ve ucuz emek cennetine dönüşen Cumhuriyetlerin ekonomileri de emperyalist kasaç içerisinde iflasın eşiğine gelmişti.

"Glasnost" ve "Perestroyka" politikaları işte bu koşullarda devreye sokuldu. Eğer eşitlikçilik ve toplumsalcılık tutarlı amaçlar idi ise araçlar sorgulanabilirdi, yani ekonomik sistem sorgulanabilirdi. Batıdaki gibi amaç doğru ise araç sorgulanabilirdi. Glasnost ile ortaya çıkanlar ise bunu doğrulamadı. Amaçlarda özgürlük yoktu, tek başına "birey" yoktu. Çünkü bu iki kavramın Marxist/leninist ideolojide yeri yoktu. Bireyler tek bir sınıfın parçaları oldukları sürece varlardı. İdeolojiyi sorgulamayan özgürlük, özgürlük değildi. Düşünce, dini inanç, yerleşme, seyahat, satın alma, fikrini açıkça söyleme gibi temel özgürlükleri kısıtlayan bir sistem yeniden yapılanmasa da olurdu. Glasnost bunu söyleyince Perestroyka lüzümsüzlaştı³³.

Gorbaçov'un başansızlığı BDT'yi gündeme getirdi.

BDT'nin temeli 8 Aralık 1991'de Beyaz Rusya'nın başkenti Minks'te Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında varılan Anlaşma'yla atıldı. 21 Aralık 1991'de Orta Asya Cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türmenistan ve Tacikistan, ayrıca Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'da Topluluğa kurucu üye olarak katıldı. Bunu 25 Aralık'ta Gorbaçov'un istilası, 26 Aralık'ta Parlamento'nun Sovyetler Birliği'nin

³³ İSO, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetleri, İstanbul, 1992, s:9.

oybirliğiyle lağvetmesi ve 30 Aralık'ta Mnisk'te yapılan yeni anlaşma izledi.

1.3.2. BDT'nin Kurulmasıyla Başlayan Yeni Dönemde Özbekistan 'ın Problemleri

BDT'nin kurulmasıyla birlikte önlerinde yeni bir dönem açılan Özbekistan'ın, bu yeni döneme uyum sağlamak noktasında bazı problemleri bulunmaktadır.

Özbekistan serbest piyasa ekonomisine ve Batılı manada demokratik parlamenter sisteme dayalı yeni bir yapılanmaya gitmeyi arzulamaktadır. Ancak bu yeni yapılanmaya geçişi zahmetsizce sağlayabilecek hukuki, ekonomik, sosyal bilgi birikiminin bulunmayışı, kadroların yetersizliği, piyasa ekonomisinin uygulamaya konulabilmesi için gerekli teknolojik olanakların, alt ve üst yapının olmayışı gibi bir çok sorunlar ortada durmaktadır.

Özbekistan'da bugün yaşanan süreç, piyasa ekonomisine geçiş sürecidir. Ancak Özbekistan'ın kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi yaşayan kapitalist ülke olmayıp, sosyalist ekonomik yapılarını tasfiye etmek durumunda olan ülke olması sorunu ağırlaştırmaktadır. Özbekistan'da uygulanabilecek bir "geçiş programı" aşağıdaki gibi olabilir:

1. Devletin yönetim organları reforma tabi tutulmalıdır.

2. Serbest piyasa uygulamalarına zemin hazırlamak üzere hukuk sistemi yeniden düzenlenmelidir. Özellikle önemli konular, mülkiyet, iş kanunu, dış ekonomik ilişkilerle ilgili prensipler, yabancı yatırımlar, serbest bölgeler, işletmelerden alınacak vergiler, tekelleri hizmetlerin sınırlandırılması, mal ve stok borsalarının kuruluş mevzuatlarının düzenlenmesidir.
3. Üretim araçları kademeli olarak özelleştirilmelidir.
4. Fiyatlar kademeli olarak serbest bırakılmalıdır.
5. Sübvansiyon ve imtiyazlar kademeli olarak kaldırılmalıdır.

Bu tür tedbirlerin çok az bir kısmının yürürlüğe konmuş olmasına karşılık, bugün için görülen durum Özbekistan'da enflasyon ve işsizlik oranlarının artmış, sanayi üretiminin azalmış olmasıdır. Ancak bu olumsuzluğun nedenlerinin yine Sovyetler Birliği'ne dahil olunan dönemden kalan sakat yapıda aranması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü:

1. Sovyet sistemindeki gibi hiçbir maliyet ve rantabilite hesabına dayanmayan istihdam garantisinin serbest piyasa sisteminde yerinin olmayacağı açıktır. Özelleştirme ve işsizliğin artması bu noktadan değerlendirilmelidir. Verimliliğe dayalı yeni istihdam politikaları ve yeni iş alanlarının açılması ile işsizlik artışının önüne geçilir.

2. Eski Sovyet sisteminde tüketim mallarına olan talebin "inelastik" olarak kabul edildiği ve sanki ne üretilirse talep edilecekmiş gibi tüketici tercihi ve kalite faktörü dikkate alınmadan üretim yapıldığı bilinmektedir. Serbest dış ticaret uygulamasına geçilmesiyle birlikte bu türde yerli sanayi ürünlerine olan talebin azalacağı şüphesizdir. Üretim yapısı değiştirilip, halkın beğeni ve tercihlerine uygun, fiyatı yabancı mallara rekabet edilebilecek düzeyde olan mal üretimine geçilmedikçe bu yolla şikayetler eksilmeyecektir.

Tablo 6 : Bağımsız Devletler Topluluğu Hakkında Genel Bilgiler

	Yüzölçümü	Nüfusu	Bağımsızlığın İlan Ettiği Tarih
1. Ermenistan	20.000 km ²	3.3 milyon	23 Ağustos 1990
2. Azerbaycan	87.000 km ²	7.1 milyon	23 Eylül 1990
3. Beyaz Rusya	208.000 km ²	10.2 milyon	25 Ağustos 1991
4. Estonya	45.000 km ²	11.6 milyon	20 Ağustos 1991
5. Gürcistan	70.000 km ²	5.4 milyon	9 Nisan 1991
6. Katakistan	2.717.000 km ²	16.7 milyon	26 Ağustos 1990
7. Kırgızistan	199.000 km ²	4.3 milyon	31 Ağustos 1991
8. Letonya	65.000 km ²	2.7 milyon	20 Ağustos 1991
9. Litvanya	65.000 km ²	3.7 milyon	11 Mart 1990
10. Moldavya	34.000 km ²	4.3 milyon	27 Ağustos 1991
11. Rusya Fedarasyonu	17.075.000 km ²	148 milyon	12 Haziran 1990
12. Özbekistan	447.000 km ²	22 milyon	31 Ağustos 1991
13. Tacikistan	143.000 km ²	5.2 milyon	9 Eylül 1991
14. Türkmenistan	488.000 km ²	3.6 milyon	27 Ekim 1991
15. Ukrayna	604.000 km ²	51.8 milyon	24 Ağustos 1991

Kaynak: Le Monde, 5-11 Decembre 1991, No: 2249.

Tablo 7 : Net Maddi Üretim ve Cumhuriyetlerin Payı (Cari Fiyatlarla Milyar Ruble)

	1988		1989	
	Net Maddi Üretim	Toplam İçindeki Payı (%)	Net Maddi Üretim	Toplam İçindeki Payı (%)
1. BDT	630.8	100.000	673.7	100.000
2. Rusya	385.4	61.10	412.7	61.26
3. Ukrayna	102.5	16.25	108.9	16.16
4. Özbekistan	20.7	3.28	21.5	3.19
5. Kazakistan	26.9	4.26	28.4	4.22
6. Gürcistan	10.2	1.62	10.1	1.50
7. Azerbaycan	10.9	1.73	11.5	4.71
8. Kırgızistan	6.0	0.79	5.6	0.83
9. Tacikistan	4.8	0.76	4.7	0.70
10. Türkmenistan	4.7	0.75	4.9	0.73

Kaynak : Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan ve Ukrayna Cumhuriyetleri, İstanbul, 1992.

Tablo 8 : BDT'deki Cumhuriyetlerde Temel Sanayi Ürünleri Üretimi

	Elektrik Üreticisi Üretimi (milyar KWS)	Çelik Üretimi (1000 ton)	Kağıt Üretimi (1000 ton)	Çimento Üretimi (1000 ton)	Kumaş Üretimi (milyon m ²)	Ayakkabı Üretimi (milyon çift)
Rusya	1.077	92.152	5.344	84.518	8.704	378
Ukrayna	295	54.807	353	23.416	1.250	194
Beyaz Rusya	39	1.105	203	2.283	512	45
Özbekistan	56	1.080	26	6.194	762	44
Kazakistan	90	6.831	3	8.650	330	35
Gürcistan	16	1.429	28	1.530	123	17
Azerbaycan	23	820	-	1.058	170	17
Litvanya	29	7	117	3.410	218	12
Moldavya	17	685	-	2.258	224	23
Letonya	6	555	138	776	125	10
Kırgızistan	15	3	-	1.408	150	12
Tacikistan	15	5	-	1.110	217	11
Ermenistan	12	3	11	1.639	63	18
Türkmenistan	15	2	-	1.057	54	5
Estonya	18	11	92	1.129	235	7

Kaynak : SSCB Ekonomisi, İTO, İstanbul, 1990.

Tablo 9 : Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1975-1988) Topluluk Ortalamasının %'si Olarak

	1975	1980	1985	1988
BDT	100	100	100	100
Rusya Federasyonu	109	110	109	110
Ukrayna	92	91	96	96
Azerbaycan	63	64	68	71
Kazakistan	92	93	91	93
Türkmenistan	77	73	71	71
Özbekistan	66	67	64	62
Tacikistan	61	58	55	54
Kırgızistan	73	70	70	72

Kaynak : D.E.İ.K., Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Ukrayna Cumhuriyetleri.

II. 1991 SONRASI ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ EKONOMİSİ

20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1992'de de bağımsızlığını ilan eden Özbekistan Cumhuriyeti BDT üyesidir. Özbekistan Cumhuriyeti, bugün Birleşmiş Milletler, AGİK, İMF gibi milletlerarası kuruluşlara üye, kalkınmakta olan bağımsız bir Türk devletidir³⁴.

2.1. Ekonomik Yapının Temel Özellikleri

2.1.1. Ekonomiye Genel Bakış

447.000 km² yüzölçümüne sahip olan Özbekistan'ın kuzeyinde Kazakistan doğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, güneyinde Afganistan, batısında ise Türkmenistan yer almaktadır³⁵.

Özbekistan, dünyanın üçüncü büyük pamuk üreticisi olup, hem kollektif hem de devlet çiftliklerinde yetişen pamuk, tarımsal üretimin gayrisafi değerinin yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Hemen hemen tüm işlenmiş arazilerin sulanmasıyla son yıllarda tarımsal üretimde hızla artmıştır. Halen 3,5 milyon hektar arazi 170.000 km'lik kanallarla sulanmaktadır. Diğer önemli ürünleri ise buğday, sebze, meyve ve ipektir. Buğday, ülkede üretilen başlıca ürünlerden olmasına rağmen, tüketim ihtiyaçlarının sadece yüzde 25'ini karşılamaktadır³⁶.

³⁴ Özbekistan Ülke Raporu, TİKA, 1993, s:12.

³⁵ Açıkgöz, H, Türkistan İllerinden Özbekistan, İtdav, İstanbul, 1990, s: 19.

³⁶ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1993, s:21.

En gelişmiş sanayi dalları, kimya, gaz ürünleri, makine, metal işleme ve tekstildir. Sanayi alanında 4,5 milyon nüfus çalışıyor. Yeraltı zenginlikleri, metal, kömür, doğal gaz, uranyum ve altın.

Endüstriyel üretim ise, geniş olarak tarımsal hammaddelerin işlenmesine dayanmakta olup, istihdamın %18'ini, net maddi üretimin de yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Yerli üretimin yüzde 12'sini ham pamuk, %20'sini koyun derisi ve yüzde 60'ını da ipek kozası işletmeciliği kaplamaktadır. Sanayi sektörü, aynı zamanda tarımla doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı olan makinelerin, kimyasal maddelerin, metalurji ve havacılık teçhizatının yapımını içermektedir³⁷.

Tarım, sanayi ve doğal gaz kaynakları bakımından ileri düzeyde ve çok zengin olan ülke 3,5 milyon hektar ekilebilir arazisi ile dünyanın en büyük pamuk üreticilerinden biridir. Özbekistan'ın yüzü aşkın sanayi dalının ürünleri dünyanın 90 ülkesine ihraç edilmektedir³⁸.

Pirinç ve ipekte genel Sovyet üretiminin %50'den fazlasına tek başına karşılayan Özbekistan'da dünyanın en saf altını (%99,99) çıkarılmaktadır. Bu alanda G.Afrika'dan sonradır³⁹.

Hemen hemen birçok meyvenin anavatanıdır. 150 çeşit üzüm, 30 çeşit kavun, sebzeler, mısır, tütün yetiştirilmekte, 10 milyon koyun, 3 milyon sığır, 500 bin de keçi beslenmektedir⁴⁰.

³⁷ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1993, s:21.

³⁸ Yeni Günaydın, 8 Şubat 1992.

³⁹ Yeni Günaydın, 8 Şubat 1992.

⁴⁰ Hürriyet, 1 Şubat 1992.

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyet'te uygulamaya konan hükümet politikalarının temel amacı pazar ekonomisine göre yeniden yapılanmaya sağlayarak, ortak yatırımlar yolu ile yabancı sermayenin cezbedilmesidir.

Saptanan politikalar, başta pamuk olmak üzere hammaddelerin işlenmesi, yeni iş olanaklarının yaratılması için sanayileşme, yurtdışı eğitim olanaklarından yararlanılarak vasıflı işgücü yaratmak, hammadde ve ürünlerin doğrudan dünya pazarlarına ulaştırılması uygulamaları doğrultusunda şekillenmektedir. Bunlara ek olarak, Cumhuriyet'te yerleşim özelliği olarak görülen, küçük topluluklar halinde yaşama özelliğini bozmamak ve bu birimlerin toprakla bağlarını koparmamak için 1990 yılında toprak reformuna gidilerek çiftçilere toprak dağıtılmış, dağınık ve küçük çaplı yerel ekonomik gelişmelerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda uygulamalara başlanmıştır⁴¹.

Bağımsızlıktan sonra altın ve öteki doğal kaynaklar üzerinde denetimini kazanmaya başlayan Özbekistan'da yabancı sermayeyi korumak, özel mülkiyeti garanti altına almak ve bankacılık sistemi kurmak üzere yasalar kabul edilmiştir.

⁴¹ Erol, M., 21.Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli (Araştırma-İnceleme), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s:146.

Özbekistan'ın 1993 rakamlarına göre dış satımı 919.2 milyon dolar-dışalım ise 953.2 milyon dolar-Dış ticaret dengesi: 34 milyon dolar açık⁴² vermiştir.

Tablo 10 : Ne Maddi Üretim'in Sektörel Dağılımı

	Milyar Som			% da		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993
Net maddi üretim (NMÜ)						
NMÜ'in sektörel dağılımı	49.6	386.9	3696.8	100	100	100
Sanayi	14.7	128.9	1258.3	29.7	33.4	34.1
İnşaat	6.1	58.2	413.8	12.3	15.1	11.2
Tarım	22.4	152.4	1033.9	45.0	39.5	28.0
Ulaştırma	1.9	22.5	225.7	3.9	5.8	6.1
Diğer	4.5	24.1	755.1	9.1	6.2	20.6

Kaynak : "Özbekistan v tsitrah za 1993 god" Taşkent-1994.

Özbekistan'da özel mülkiyet oldukça yaygındır. 1993'de Özbekistan'daki bütün evlerin %70'i özel mülkiyettedir. Özbekistan'daki umumi sektörlere bakıldığında 3.8 milyon ton kömür, 45 milyar cum gaz, 1642500 ton petrol, 49.1 milyar kwh elektrik üretilmektedir⁴³.

1950-1960 yıllarda Özbekistan'da zengin tabigaz, altın ve uranyum yataklarına rastlanması, bu bölgenin süratle gelişmesine ve bölgenin merkezi durumdaki Nevai (1958'e kadar Kermine) şehrinin çabuk büyümesine yol açmıştır.

Ülkenin diğer önemli şehri Zeratşan'daki Muruntav'da ise bin metre kadar altın madenine (Yılda yaklaşık 80 ton) rastlanmıştır. Bu

⁴² RBU, Özbekistan Vtsifrah za 1993 god, Taşkent, 1994, s:19.

⁴³ Erol, Mütercimler, 21 Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s:153.

miktar dünyadaki büyük altın ocaklarının üretimlerinden çok daha fazladır.

Taşkent'te 270.000 ton'un üzerinde çeşitli sebze ve meyva ürünleri satılmaktadır. Özbekistan'da BDT patates üretiminin %35'i, sebze üretiminin %49'u, et üretiminin %29'u, süt üretiminin %42'si, yumurta üretiminin %41'i, yün üretiminin %45'i yapılır⁴⁴.

Tablo 11 : Hayvan Ürünleri

Hayvan ürünleri (bin ton)	1985	1987	1993
Et	386	385.8	403
Süt	2438.8	2614.5	3718.2
Yumurta (milyon)	1947	1897.7	1402.5
Yün	23.5	23.5	24.3

Kaynak: RBS, Özbekistan V tsitrah za 1993 god, Taşkent, 1994, s:10.

Ticaret, Özbekistan ekonomisinin önemli bir kalemidir. 1991'de Cumhuriyetlerarası ihracat, GSMH'nin yaklaşık yüzde 31'ini ve dış ülkelere ihracat ise GSMH'nin yüzde 4'ünü oluşturmuştur. Cumhuriyetlerarası ithalat 1991'de, GSMH'nin yaklaşık yüzde 30'unu ve dış ülkelere ithalat ise GSMH'nin yüzde 6'sını oluşturmuştur. Makina, tekstil, tarım ve havacılık teçhizatı da çok önemli yer kaplamasına rağmen, pamuk ihracatı 1991'de Cumhuriyetlerarası ihracatın yüzde 30'dan fazlasını, dış ülkelere olan toplam ihracatın ise yüzde 84'ünü oluşturmuştur. 1991 yılında hammadde ihracatının ve tarıma bağımlılığın sonucunda meydana gelen ticaretteki bozulmalar,

⁴⁴ Argument u faktory, Dergi, 18 Mayıs, 1993.

Özbekistan'ı diğer cumhuriyetler kadar olumsuz etkilememiştir. Ancak, 1991'in sonlarına ve 1992'nin başlarına doğru girdi ktlığı artarken üründe de hızlı bir azalma meydana gelmiştir⁴⁵.

Tablo 12 : Yurtiçi Hasılaya Sektörlerin Katkıları (Toplamın İçindeki %)

	1988	1989	1990	1991
Tarım	37.7	42.3	44.3	43.2
Endüstri	21.4	26.0	23.8	33.2
İnşaat	4.7	14.2	14.9	10.7

Kaynak : Özbekistan Ülke Raporu, TİKA, Ankara, 1995.

Bugün, ülkede Batı Dünyasından sanayi potansiyelinin geliştirilmesi için gerekli yatırım imkanları araştırılmaktadır. Örneğin; Fransız Elf Aguitaine Şirketi Özbekistan'da 10 Şubat 1993'te bir işbirliği protokolü imzalanmış olup, yakın bir gelecekte petrol ve doğal gaz işletimine dair bir de kontrat imzalayacaktır⁴⁶.

Özbekistan yılda 5 milyon ton ham pamuk, 1,5 milyon ton'da işlenmiş pamuk üretmektedir. Bu değerler, eski SSCB'de üretilen toplam pamuk elyafının %60'ını aşmaktadır. Özbekistan hükümeti 1990'da pamuk ürününün %30'una, 1991 yılında ise tümüne sahip olarak, dış ülkelere pazarlamaktadır⁴⁷.

Merkez Asya'nın meyve ve asma bahçelerinin %60'ına sahip olan Özbekistan BDT'da taze meyve üretiminin %40'ını, ipek kozası

⁴⁵ Özbekistan Ülke Raporu, TİKA, Ankara, 1993, s:21.

⁴⁶ İTO, Özbekistan, s:28, (Özbekistan İstatistik Enstitüsü).

⁴⁷ Özbekistan v tsirtark za 1993 god, GBS, Taşkent, 1993.

üretiminin %64'ünü, keneverin %100'e yakın kısmını üretmektedir. Yılda 3,8 milyon ton hububat üreten Cumhuriyet, tahıl üretiminde %9'luk bir paya sahiptir⁴⁸.

Geçmişle kıyaslama yapılırsa 1990 senesinde 1940 yılında üretilen toplam sanayi ürünü 15 günde, 119 günde üretilen elektrik enerjisi ile 4800 günde üretilen maden gübresi 1 günde üretilbilir düzeye ulaşmıştır. Şu anda süre gelen ekonomik kriz öncesi bir günde 340 daire kullanma hazır hale getirilmekte, yani yaklaşık 27 günde 50 bin nüfuslu bir şehir için gerekli sayıda konut üretilmektedir⁴⁹.

2.1.2. Dış Ticaret

1988 verilerine göre, Özbekistan dış ticaretinin ülke net maddi üretimine oranı %55 olup, bu oranın %47'si Cumhuriyetler arası ticaret %8'i ise yabancı ülkelerle ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. Toplam ithalatının %86'sı öteki cumhuriyetlerde, %14'ü ise, yabancı ülkelere temin edilmektedir⁵⁰. Dış ticaret alanında yeni yasal düzenleme ve kurumlaşma çabaları sürmektedir. Bu çerçevede 21 Eylül 1991'de Milli Özbek Bankası kurulmuştur⁵¹.

⁴⁸ Sedet, Tangör, Türk Cumhuriyetleri Ülke Raporu, Ankara, 1992.

⁴⁹ Narodnoe Hozyaystvo USSR V 1990g, Goskomstat USSR, Moskova, 1991, s:141-217.

⁵⁰ Narodnoe Hozyaystvo USSR V 1989, Finansı Statistika, Moskva, 1990g.

⁵¹ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994.

Tablo 13 : Dış Ticaret

Dış Ticaret (1988)	
Toplam İthalat	12.3 milyar Ruble
Cumhuriyetlerarası Ticaret	10.6 milyar Ruble (%86)
Yabancı Ülkelerden İthalat	1.70 milyar Ruble (%14)
Orta/Batı Asya Cumhuriyetlerinin İthalatından Özbekistan payı	36.94
Toplam İhracat	10.4 milyar Ruble
Cumhuriyetlerarası Ticaret	8.9 milyar Ruble
Yabancı Ülkeler İhracat	1.5 milyar Ruble
Orta/Batı Asya Cumhuriyetlerinin İhracatında Özbekistan payı	%30.77

Kaynak :TOBB yayınlanmamış rapor: İTO Özbekistan.

Dış ekonomik ilişkilerde, Özbekistan hükümetince tercih edilen yol Cumhuriyet kaynaklarının doğrudan ihracatının yerine, yurda çekilecek yabancı sermaye ile eldeki hammaddenin işlenerek mamul olarak ihraç edilmesi, ihracatın çeşitlendirilmesidir.

Genelde dış ticaret, üretimleri hemen hemen %70, %80 azalan sanayi işletmelerini; üretim kapasitelerini arttırmak, sağlık ve halkın tüketim talepleri doğrultusunda yönlendirilmektedir⁵².

Bu amaçla çeşitli metaller, pamuk, mineral, gübre vb. hammadde ihraç eden Özbekistan karşılığında çeşitli tüketim malları, taze sebze, meyve dışında gıda ürünleri, ilaç, iş makineleri, ekskavator gibi sanayi ürünlere ithal edilmektedir.

⁵² Erol, Mütercimler, 21.Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s: 151.

Tablo 14 : Genel İthalat ve İhracat

Genel İthalat ve İhracat (1991)	
Toplam İhracat	19.6 milyar Ruble
Eski SSCB dışı Ülkelere Yapılan İhracat	677.4 milyon Dolar
Toplam İthalat	21.1 milyar Ruble
Eski SSCB Dışı Ülkelerden Yapılan İthalat	1385.8 milyon Dolar

Kaynak : Özbekistan İstatistik Enstitüsü (İTO, a.g.y; Özbekistan, s:28).

1993 yılın verilerine göre Özbekistan'ın toplam ihracatı 919.2 milyon ABD doları, toplam ithalatı 953.2 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir⁵³.

Tablo 15 : Dış Ticaret Verileri

Dış Ticaret Verileri	1992	1993
İhracat	869.3	919.2
İthalat	929.3	953.2
Denge	-60.0	-34.0

Kaynak : "Özbekistan vtsitrah za 1993 god", GBS, Taşkent, 1994, s:19.

⁵³ GBS, Özbekistan V tistrah 1993 god, Taşkent, 1994, s:22.

Tablo 16 : İhracat ve İthalat Malların Strüktürü

İhracat	% da	
	1992	1993
Toplam	100.0	100.0
Hammaddeler	80.2	62.0
Siyah ve renkli metaller	6.7	5.5
Kimya maddeleri	4.5	4.9
Başka mallar	8.6	27.6
İthalat	100	100
Buğday ürünleri	73.8	61.3
Tüketim malları	5.7	5.8
Siyah ve renkli metaller	-	3.2
Başka mallar	20.6	29.7

Kaynak : "Özbekistan vtsitrah za 1993 good" GBS, Taşkent 1994, s:19.

2.1.3. Fiyat ve Yapısal Reformlar

1991 yılında Özbekistan'da fiyat gelişmeleri diğer Cumhuriyetlerle benzerlik göstermektedir. İstikrarlı yılların ardından Nisan ayındaki kısmi fiyat liberalizasyonu sonucunda perakende fiyatlar yüzde 82 ve toptan eşya fiyatları da yüzde 147 oranında artmıştır. Ocak 1992'de yapılan daha kapsamlı fiyat liberalizasyonu ile bütçe finanslı kurumlarda ücretler ikiye katlanıp, öğrenci ve emekli ödenekleri artırılmıştır⁵⁴.

Pamuk üretimi için sulanabilir arazilerin kullanımının serbestçe dağıtılmasıyla, özelleştirilme süreci diğer cumhuriyetlerden önce, 1989/1990'da başlatılmıştır. Bu çabalar yüksek doğum oranlarının sosyal etkileriyle bağlantılı olarak hızlandırılmıştır.

⁵⁴ İTO a.g.y., Özbekistan, s:27.

1990 ve 1991'de 1.5 milyon hektar sürülebilir arazi, özel çiftlikler olarak kullanılmak veya konut inşaatı için bireysel taslaklar oluşturulmak üzere ailelere dağıtılmıştır. Bu dağıtım, kısa bir zaman aralığı içinde, yiyecek üretiminde ve istihdamda keskin artışlara sebep olmuştur. Ancak, pamuk üretiminde bir azalmayı da beraberinde getirmiştir. Bu da, yerel konseylerin nüfus ve kaynakların baz alınarak tahsis ettiği alanların tekrar bölünmesi ile gerçekleşmiştir.

Tarımın özelleştirilmesinde büyük mesafeler alınırken, diğer alanlarda daha yavaş ilerlemeler olduğu görülmektedir. Buraya kadar gösterilen çabalar özellikle 1990 ve 1991'de ticaretle, nakliye ve diğer bazı alanlarda 6-8 arasında çalışanı olan işletmelerin kiralanmasını ve nihai satışını içermektedir.

1992'de Özelleştirme üzerine bir yasa kabul edilerek, özelleştirme konusunda bir komite oluşturulmuştur. Hükümet, 1992-93'teki devlet sabit varlıkların yaklaşık yüzde 15'inin özelleşeceği hedefini saptamıştır. Bu rakam 1991 fiyatlarıyla 10-12 milyar Ruble olarak tahmin edilmiştir⁵⁵.

Devlet kontrolü altında kalan sektörlerin içinde pamuk işlenmesi, enerji, metalurji, madencilik, hava ve demiryolu taşımacılığı, eczacılık ve teknoloji ağırlıklı endüstriler de yer almaktadır. Buna ilaveten, Hükümet tarafından öngörülen özelleştirme programında, bakanlıklara, diğer özel işletmelerle eşitlik sağlamak için işletmelerin satışından (buna diğer bakanlıkların özelleştirme işlemleri de dahildir) sağlanan

⁵⁵ TİKA, Özbekistan Raporu, Ankara, 1994, s:21.

kazancı kullanma izni verilmiştir. Özelleştirmede öncelikle devlet girişimlerinin kiralanacağı saptanmıştır.

Yabancı sermayeyi çekebilmek için, Haziran 1992'de yabancı firmaların ortak yatırımlar (Joint Ventures) kurmalarını teşvik eden yeni bir Yabancı Sermaye Kanunu kabul edilmiştir. Ayrıca yatırım projelerinden elde edilecek karların transferinin yurtdışındaki uluslararası bankalarda depozit tutulacak altın ile garanti edileceği Şubat 1992'de Cumhurbaşkanımız Kerimor tarafından açıklanmıştır.

2.1.4. Maliye Politikaları

1993 yılında toplam Gelirler ve Hibeler 3202.6 milyon som, toplam harcamalar 2442.2 milyon som olduğu Özbekistan İstatistik Merkezi tarafından açıklandı⁵⁶. Diğer Cumhuriyetlerdeki reform çabalarına benzer olarak, 1992 yılında işletme satış vergileri kaldırılıp, bir katma değer ve istihlak vergisi getirilmiştir. Hükümetin aşamalı pazar ekonomisine geçiş çabaları harcamalar üzerinde yoğun bir baskı ile sonuçlanabilmektedir. Gayrisafi Milli Hasıladaki (GDP) belli harcama kalemlerinde yapılacak indirim beklentilerine rağmen, büyük ölçüde yardımların sürmesi gerekmektedir. Enerji fiyatlarında da beklenenden çok daha fazla bir artış görülmektedir. Çeşitli mal ve hizmetler konusundaki genel yardım politikasına rağmen büyük bütçe açıklarıyla karşılaşacaktır. Diğer önemli bir sorunda; büyük ölçüde 25 som; 1 ABD

⁵⁶ Özbekistan İstatistik Enstitüsü İTO, a.g.y., Özbekistan, s:36.

dolan ticari döviz paritesinin ki bu oran eskide ruble bölgesinde olan diğer ülkelerdeki döviz kurundan çok uzaktır⁵⁷.

Yetkililerin ifadelerine göre; altın ihracından oluşan gelir, bütçe açığının kapatılmasında kullanılabilir. Bunun ötesinde, iç pazarda satılmak üzere mal ithal etmek amacıyla Özbekistan'a verilen dış kaynaklı ticari krediler ve elde edilen gelirlerle yıllık bütçe açığının finanse edileceği umulmaktadır.

2.1.5. Para ve Kredi Politikaları

Yetkililer, para politikalarını Ruble bölgesinden çıkarak kendi parasına sahip oldular. Özbekistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu Merkez Bankasından 1992 yılı için 10-12 milyar Rublelik bir basımı talep etmiştir. Bu gibi problemlerin haletmek için Özbekistan Cumhuriyeti 1993 yılın Ekiminden kendi parasını som-kupon, 1994 yılın Ağustosta som olarak kabul etti. 1992'de Devlet Bankasının statüsünün kabul edilmesi ve Cumhuriyetin Merkez Bankası olarak görevlilerinin tanımlanması izlenmiştir⁵⁸.

Özbekistan, 1995 yılı için Dünya Bankası'ndan toplam 925 milyon dolar tutarında mali yardım taahhüdü aldı. Özbekistan Başbakan Yardımcısı Bahtiyar Hamidov'un yaptığı açıklamaya göre, Dünya Bankası'ndan alınacak bu kredilerin 45 milyon doları teknik yardım, 300 milyon doları ödemeler dengesi desteği, 580 milyon doları yatırım finnasmanı ve ihracat kredilerinden oluşuyor. Alınacak bu mali

⁵⁷ Halk Sözü, Taşkent, 30 Mart, 1995.

⁵⁸ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1993.

yardımlar, altyapı, bankacılık sisteminin iyileştirilmesi ile dış ticaret alanlarında kullanılacak⁵⁹.

2.2. Sektör Analizleri

2.2.1. Sanayi

Özbekistan sanayisinde Petro-Kimya, ağırlıklı bir yere sahiptir. Petro-Kimya sanayinin önemli bir bölümü suni gübre üretimine dayanmaktadır. Ülke, yılda 1.5 milyon ton gübre üretimiyle, bu alanda Cumhuriyetler arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Özbekistan'da sanayi ise, pamuk üretimine bağlı olarak gelişmiştir. Kimya sanayi daha çok Fergana bölgesi, Navoi, Hokand, Namangan ve Andijan'da yoğunlaşmıştır. Çimento üretiminde ise, eski SSCB'de %4'lük paya sahiptir. Diğer sektörler arasında makina ve teçhizat üretimi de önem taşımaktadır. Özbekistan bu alanda Orta Asya'nın en gelişmiş sanayisine sahiptir⁶⁰.

Tablo 17 : Sanayi ve Yeraltı Kaynakları Ürünlerinde Göstergeler

Altın	80 ton/yıl
Kömür	3.8 milyon ton/yıl
Orta/Batı Asya Cumhuriyetleri'nde Kömür Üretiminde Özbekistan Payı	%1
Doğal Gaz	45 milyar m ³ /yıl
Orta Batı Cumhuriyetleri'nde Doğal Gaz Üretiminde Özbekistan Payı	%60.3
Çimento	43 milyon ton/yıl
Orta Batı Cumhuriyetlerinde Çimento Üretiminde Özbekistan Payı	%4

Kaynak: TOOB'nin yayınlamış raporu karşı: İTO Özbekistan.

⁵⁹ Zaman, 29 Şubat 1995.

⁶⁰ TİKA, Özbekistan Raporu, Ankara, 1994, s:25.

Yeraltı zenginliği olarak kömür, biraz petrol ve bol miktarda doğal gaz vardır. Vadilerde ve dağların eteklerinde hidroelektrik santralleri kurulmuştur. Kömür üretimi yılda 3.8 milyon tondur. Orta/Batı Asya Cumhuriyetlerinde Özbekistan'ın kömür üretimindeki payı %1'dir. 45 milyar m³ doğal gaz üretimiyle %11, elektrik üretimindeki payı 49 milyon kwh ile %3.3, petrol üretiminde ise 60.000 varil ile %0.5'dir⁶¹.

Özbekistan'ın eski SSCB'deki sanayi payı %34'dir⁶². Ayrıca, çöle yakın olanlar önemli ölçüde koyun yetiştirmeye elverişli olduğundan sanayi tesislerinde pamuğun yanısıra, yünde hammadde olarak yer alır. Sanayide kimya, doğal gaz üretimi, tekstil, pamuk toplama makineleri ve halıcılık önde gelen üretim dallarıdır.

2.2.2. Enerji ve Madencilik

Ülke zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Başlıcaları: altın, alüminyum, doğal gaz, mermer, molibden, tungasten ve kömürdür. 1991'de 41 milyar m³ doğal gaz üreterek eski Sovyetler Birliği'nin 3. büyük doğal gaz üreticisi olmuştur⁶³. Doğal gaz, toplam enerji miktarının yüzde 67'sini oluşturmaktadır. Belirgin doğal gaz üretimine rağmen, Özbekistan son yıllarda doğal gaz ve elektrik ihracatçısından daha çok petrol ve kömür ithaliyle net bir enerji ithalatçısı haline gelmiştir. Özbekistan bugün yerli petrol gereksiniminin yüzde 75'ini yani yılda yaklaşık 9 milyon ton petrolü ithal etmektedir. Bunun 5 milyon tonu, ham ve 1 milyon tonu da arıtılmış ürünlerden oluşmaktadır (günde

⁶¹ Özbekistan vtsitrah za 1994 god, Taşkent, 1994, s:19.

⁶² Sedet, Tangör, Türk Cumhuriyetleri Ülke Raporu, Ankara, 1992, s:63.

⁶³ Özbekistan vtsitrah za 1994 god, Taşkent, 1995, s:17.

180.000 varil). Önemli bir kısmı Rusya Federasyonu'ndan gelmek üzere tüm petrol ithalatı eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden gelmektedir. Petrol ithal ürünlerinin fiyatı Ocak-Eylül 1992 döneminden bugüne kadar yüzde 2000'in üzerinde artmıştır ve 1992 yıl Eylül ortalarında (Rusya'daki 1992 yıl Eylül fiyat artışlarından önce) petrol ithal ürünleri 7600 Ruble/metrik civarındadır. Son zamanlarda 2 petrol kuyusu daha açılmıştır. Bunlardan ilki, Türmenistan sınırının yakınında Kokolumalak, ikincisi ise Fergana vadisinde Minbulak'dır. Özbekistan uzun dönemde petrolde kendine yetebilme ya da mutlak bir petrol ihracatçısı olabilme potansiyeline sahiptir. Hükümet, yabancı sermayeyi bu projelere ve petrol araştırmasına çekebilmek için öncelikli tutmuştur⁶⁴.

Tablo 18 : Enerji Dengesi (1993)

	Gaz (milyar m ³)	Kömür (milyon t)	Elektrik (milyon kwh)
Üretim	45.0	3.8	49.1
İthalat	-	2.7	9.0
İhracat	3.8	0.5	11.6

Kaynak : "Özbekistan v tsitrah za 1994 god", s:21 Taşken-1994.

Özbekistan'ın madencilik sektörü önemli bir potansiyele sahiptir. Dünyanın en yüksek kaliteli altını (%99.99). Özbekistan'da üretilmektedir. Yılda yaklaşık 80 ton altın üretimi ile dünyada Güney Afrika'dan sonra ikinci sırayı almaktadır. Ülkedeki 10 altın madeni, eski SSCB'nin altın üretiminin üçte birini gerçekleştirmektedir. Bunun da

⁶⁴ Halk Sözü, 2 Şubat 1994.

yüzde 80'i ülkenin kuzey batısındaki Novoi çölündeki madenlerden gelmektedir⁶⁵.

Bakır rezervleri yaklaşık 800 milyon ton olarak tahmin edilmektedir. Ortalama tenör yüzde 56 Cu'dur. Bu alanda, en önemli tesis Almalık'tır. Taşkent'ten 50 km uzaklıktaki Almalık'da, yılda yaklaşık 23 milyon ton üretim yapılmaktadır. Arsenik üretimi de Almalık bakır tesislerinde gerçekleştirilmektedir. Tesisde arsenik üretimi, yüksek arsenik fiyatı ve arz azlığı nedeniyle tesis için iyi bir avantaj sayılmaktadır. Nuratau bölgesinde Gazgan mermeri çıkarılmaktadır. Büyük kaolin yatakları mevcuttur. Angren kömür yatağı eski SSCB'nin kaolin rezervlerinin yüzde 42'sine sahiptir. Burada yılda yaklaşık 7 milyon ton kaolin herhangi bir işleme tabi tutulmadan stoklanmaktadır. 1996'ya kadar 2.2 milyon ton/yıllık bir kaolin kırma ve ayıklama tesisinin kurulması planlanmaktadır⁶⁶.

Cevher kalitelerine, rezervlerine ve fiziksel özelliklerine göre maden ocakları piyasa koşullarında kazanç getirebilecektir. Ancak, bu işlemlerin üretimi ve verimi uluslararası standartların önemli ölçüde altına düşmekte, araçlar ekonomik ömürlerinden daha fazla işletilmekte ve gereğinden fazla personel çalıştırılmaktadır. Kurşun-çinko alt sektöründe, maden ocaklarının düşük kaliteleri ve makinalara uzaklığı sebebiyle ekonomik olarak ayakta duramayacak gibi görünmektedir. Piyasa koşulları altında işleme maliyetlerini bile karşılamayabilirler.

⁶⁵ Özbekistan v tsitrah za 1994 god, Taşkent, 1994, s:12.

⁶⁶ Argument i takti, Şubat, 1994.

Özbekistan'ın mevcut faaliyetlerinin verimliliğini artırması için önünde iki seçenek vardır.

1. Mevcut devlet işletmelerini özelleştirme reformu veya 2. Devlet işletmelerinin, yabancı sermayenin ve yerli özel şirketlerin birlikte eşit olarak yer aldığı karma bir sektörün oluşturulması için kurumlar reformu. İlave olarak, hükümet, kazanç getirmeyen maden ocaklarının kapatılmasını, personel sayısının azaltılmasını, yardımcı hizmetlerin özelleştirilmesini ve mal fiyatlarının serbestleştirilmesini de sağlamalıdır. Madencilik en riskli ve en kritik safhası da özel sektöre açılmasıdır.

Madencilik sektörü reformu için özel madencilik yasasına ilaveten, yatırım kararına ve yeni politika ve düzenlemelerin uygulanması için bir kurumsal çerçevenin oluşturulmasına gerek vardır. Önemli teknik farklılıklardan ötürü, madencilik faaliyetleri için düzenleyici taslak, hidrokarbonların işletilmesi taslağından daha farklı olmalıdır. Bir Madencilik Kanunu bu noktada çok önemlidir ve eğer doğru uygulanabilirse kurumsal bir reformla birlikte yürütülmelidir. Temel alınması gereken genel ilkeler şunlardır.

1. Yatırımcı maden minerallerini araştırma hakkına sahip olmalıdır. Ancak performansları kontrol edilecektir.

2. Yatırımcı madencilik haklarının garantisine sahip olmalıdır.

Tablo 19 : Enerji Fiyatları

	1991	1992 Haziran)
Ham petrol (rb/metrik ton)		
Üretici	80	834
İthalat	80	2800
Doğal gaz (rb/metrik küp)		
Üretici	17	19
İhracat	50	960
Sanayi	45	325
Konut	23.8	23.8
Elektrik (rb/kwh)		
Saniy 750 kw	0.04	0.52
Tarım	-	0.20
Konut	0.04	0.08
Kömür (rb/metrik ton)		
Üretici	-	1400
Sanayi	8.8	192
Konut	10.0	347

Kaynak: Özbekistan prineses, Ministry of Finance

Ekim 1992 enerji fiyat düzenlenmesinde, petrol fiyatları üzerinde bir tavan oluşturuldu. Hükümet tarım ve genel kesimden tüm tüketicilere karşı gaz, yakıt ve elektrik fiyatlarını belirgin olarak artırmıştır. Doğal gaz, yakıt ve elektrik fiyatları, yardımların ekonomik maliyetinin altında kalmıştır. Enerji fiyat reformu, hükümetin öncelikli olarak dikkatini çekebilmek için devam etmelidir⁶⁷.

Özbekistan, enerji fiyatlaması ve vergileme alanlarında, enerji fiyatlarını ekonomik maliyetlere çıkarabilmek için teknik yardımdan önemli ölçüde yararlanabilir. Ayrıca petrol, gaz ve elektrik stratejilerini formüle edebilir ve gerekli yasal çerçeveyi geliştirebilir.

⁶⁷ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994, s:26.

2.2.3. Tarım

Bir Orta Asya ülkesi olan Özbekistan kurak kara iklimine sahiptir. Ülkenin batısını baştan başa Büyük Kızıl kum çölü kaplamaktadır. Yıllık ortalama yağış miktarı 200 mm'dir. Doğuya gidildikçe yağışlar artar ve 500-600 mm.yi aşar. Yazlar uzun, sıcak ve kuraktır. Ülkenin çöl kesimleri çok kurak olup, çok az su bulunmakta ve çok az insan yaşamaktadır. Halkın amacı Derya nehrinin kolları çevresinde, doğuda dağlara yakın kesimlerde, ya da güneyde yaşamaktadırlar⁶⁸.

Özbekistan'ın ekonomik yapısı tarım ağırlıklı olup tarımın Net Maddi Üretim içindeki yeri yüzde 62.66'dır. Nüfusun yüzde 30'u tarım sektöründe çalışmaktadır. Özbekistan'da sulanan arazi 3,5 milyon hektardır⁶⁹. Sulanan toprakların en önemli ürünü pamuk olup, BDT üretiminin 3/4'ünü oluşturmaktadır⁷⁰. Ülke dünyanın üçüncü pamuk üreticisidir. Diğer tarım ürünleri ise pirinç, buğday, badem, meyva, üzüm ve ipektir. Ülke BDT'nin ürettiği pirincin yarısını tek başına üretmektedir. Taşkent pamuk işleyen başlıca merkez olmasına rağmen, işlenmiş pamuğun büyük kısmı Moskova ile BDT'nin Avrupa kıtasında yer alan diğer sanayi şehirlerine gönderilmektedir. Ülkede yaygın pamuk ekimi sonucu araziler zırai mücadele ilaçları ile kirlenmeyle karşı karşıyadır.

⁶⁸ Özbekistan, Türkiye-Azerbaycan Dostluk Derneği, Ankara, 1995, s:1.

⁶⁹ İTO, Özbekistan, 1993, s:29.

⁷⁰ TİKA, Özbekistan Ülke raporu, Ankara, 1994, s:27.

Tablo 20 : Tarımsal Üretim (1983=100)

	1988	1989	1990	1991
Ham pamuk	97.3	90.9	92.4	84.1
Tahıl	95.4	75.5	86.5	77.0
Sebze	113.0	110.2	117.0	114.6
Meyva	107.9	81.8	114.5	79.0
Yem	117.1	105.7	109.6	101.8

Kaynak : TOBB'nin Yayınlamış Raporu Karş : İTO Özbekistan

Özbekistan'da tarımsal üretimin yapıldığı işletmeler 4 ana gruba ayrılmış olup, üretim Kolhozlar, Sovhozlar, Meşhozlar (müesseseler arası hizmetleri gören kooperatif kuruluşları veya devlet kuruluşlarıdır) ve ferdi işletmelerde (Kolhoz üyelerine ait evin bahçesi niteliğinde ve iki dekari geçmeyen aile işletmeleridir) yapılmaktadır. Ülkede toplam işletme sayısı 2111 olup, bu işletmelerde çalışan işçi sayısı 3.183.800'dür.

Ülke ekonomisinde hayvancılık da önemli bir yer tutmaktadır. Kazakistan ile birlikte BDT içinde sığır yetiştiriciliğinde önde gelen ülkelerden biridir. İpekböceği yetiştiriciliği de ülkede yaygın olup, BDT koza üretiminin yansı gerçekleştirir.

Tablo 21 : Hayvansal Üretim (1983=100)

	1988	1989	1990	1991
Sığır	117.0	126.4	143.7	127.4
Koyun ve Keçi	90.0	93.9	109.4	95.2
Kümes Hayvanları	200.0	254.7	233.8	215.9
Süt	125.2	129.3	133.9	144.4
Yumurta	159.8	116.3	167.9	164.0

Kaynak : IMF Economic Review

Türkmenistan'da olduğu gibi Özbekistan'da da hayvan kesimleri, et ve süt mamülleri üretimi ve pazarlaması hijyenik olmayan koşullarda gerçekleştirilmektedir. Et ürünleri kıyma, pırzola, biftek, bonfile gibi sınıflandırma yapılmadan satılmaktadır.

Özbekistan'da özellikle pamuk üretiminde sulamanın oldukça gelişmesiyle birlikte tarımsal üretimi 1960 ve 1980 arasında hızla yükselerek sulanan arazi 2,3 milyon hektardan 3,5 milyon hektara çıkmıştır. Ancak, bugün tarım teknolojisi çok az değişmiş, ürün verimi durgunlaşmış ve verimsiz arazi ile birlikte hektar başına verim de düşmüştür⁷¹.

1990 ve 1991 yıllarında yarım milyon hektarlık tarıma elverişli arazi çiftçi ailelerine dağıtılmıştır. 1995 yılı sonuna kadar tüm kollektif çiftliklerin özelleştirilmesi planlanmaktadır. 1992 yılı başında özelleştirme ile ilgili bir yasa çıkarılmış ve özelleştirmeden sorumlu bir komite kurulmuştur. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinde de özelleştirmeye başlanacak olmakla birlikte, pamuk üretimi devlet kontrolünde kalacaktır⁷².

Tarımsal üretim stratejisi, gelişmiş ve su kaynaklarından elde edilen ürünün değerini arttırmada odaklaşabilir. Özbekistan tarımında elde edilen potansiyel ürün miktarı oldukça fazladır. Bu miktar daha fazla arttırabilmek için, önemli politika ve kurumsal değişiklikler gereklidir. Ürün (hektar başına) girdi miktarına göre çok düşüktür. Arazi

⁷¹ Özbekistan Ovozi, Ocak, 1995.

⁷² Büyük İpek Yolu, sayı No: 15, S:24.

ve su kaynakları daha verimli bir şekilde kullanıldığında ürün de artacaktır. Verim artışı, birkaç politikaya öncelik verilmesiyle gerçekleşebilir. Bunlar : 1. Tarımsal ürünler ve girdiler için iç ve dış fiyat ve piyasaların serbestleştirilmesi süreci, devlet kumanda sisteminin yavaş yavaş azaltılması ve iyi işleyen bir piyasa sisteminin geliştirilmesi için uygun şartların oluşturulması. 2. Suyun, rehabilitasyon çalışmaları ve su fiyatlandırılmasının yapılan yatırımlarla suyun biriktirilmesi. 3. Toprak verimliliğinin aşağıdakiler yoluyla artırılması; (a) Çiftçiler için açık ve güvenli ve güvenli toprak hakları, (b) Yeni tohum çeşitlerinin gelişmesi, (c) Arazi sulama metodlarının iyileştirilmesi, (e) Araştırma, gelişme ve genişleme sistemlerin yeniden yapılanmasıdır.

Özbekistan'da, malların girdi ve çıktı fiyatlarının serbestleştirilmesi büyük bir kurumsal değişmeyi gerektirmektedir. Değişmenin etkili olabilmek için, devletin gerçekleştirdiği fonksiyonların özel kuruluşlar tarafından yürütülmesi ve faaliyetlerin yasal ve kurumsal değişikliklerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu reformlardan elde edilen kazançlar, pamuk üretimine çok fazla olan eğilimin ortadan kaldırılması ve dünya ekonomisiyle daha bir bütünleşmeye koyulmasıyla arttırılabilir. Ülkenin uluslararası pazarlarda rekabet imkanlarını sınırlamasıyla birlikte, kendi kendine yeterlilik ilkelerinin devam etmesi büyük ekonomik kayıplara neden olacaktır. Diğer gelişmekte olan ülkelerin tecrübeleri, ülkenin gelecekteki gelişmesi için kendi kendine yeterlilik modelinin uygulanması ile yüksek oranlı büyüme, iyi işleyen bir market ekonomisinin gelişmesi ve bunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesine yetişemeyeceğini göstermektedir.

2.2.4. Ulaştırma

Özbekistan, görelî olarak talebi karşılayacak kadar kapasitesi olan gelişmiş bir sisteme sahiptir. Ancak yetersiz hükümet organizasyonu nedeniyle araçların bakım ve yenilenmesine gereksinim duymaktadır. Gelecek yıllarda, ulaşım talebi toplam hacmindeki bir azalmayla ve ulaşım şartlarında önemli kaymalarla birlikte büyük ölçüde değişecektir. Ayrıca aşağıdaki konulara da dikkat çekilmesi gerekmektedir.

1. Ulaşım hizmetleri için fiyatların serbestleştirilmesi,
2. Modern yol kullananlar için bir vergileme sisteminin oluşturulması,
3. Yol ulaşım ve inşaat endüstrisinde rekabeti artırma,
4. Ulaşım sektöründe hükümetin politika yapıcı ve düzenleyici fonksiyonlarını kuvvetlendirme
5. Hükümet ve büyük devlet işletmeleri arasındaki bağlantıların rasyonalizasyonu.

Ulaştırma ve Haberleşmeyi net maddi üretimi 1991 sonrasında 1,9 milyar som olsa, 1993 yılında 225,7 milyar som olup, bütün Net Maddi Üretimin %6,1'ni oluşturmuştur⁷³.

⁷³ Özbekistan vtsitrak zo 1994 god, Taşkent, 1994, s:16.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 16 ve 19 Aralık 1991 günleri Ankara'da yaptıkları görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti ve Özbekistan Cumhuriyeti arasında Ulaştırma ve Haberleşme alanlarında işbirliğinde bulunması hususunda mutbakkata varmışlar ve iki ülke arasında bu maksatla bir Anlaşma imzalanmıştır⁷⁴.

2.2.5. Turizm

Özbekistan'a gelen üçüncü ülke turistleri, özellikle de Amerikan, Alman, Japon, Fransız, İngiliz turistleri; yüzyıllarca doğu ile batıyı yalnız ticari olarak değil din, dil, kültür olarak da birbirine taşıyan İpek Yolları ile ilgilenmektedir. Özellikle Unes tarafından ilan edilen Kültürel Gelişmenin Dünyadaki Onyılında (1988-1992) İpek yolu üzerine eğilinmesi, denizden ve karadan çeşitli inceleme gezileri düzenlenmesi, 1992'de de Paris'te yapılan çalışmaların değerlendirecek bir uluslararası toplantının düzenlenmesi ve ilk kez İpek Yolları üzerindeki çeşitli kültürlerin biraraya getirecek bir serginin açılacak olması ilgiyi daha da arttıracaktır.

Özbekistan'ın diğer bir kültürel zenginliği 14 ve 15. yüzyıllarda Orta Asya'ya damgasını vuran Büyük Timur'un Semerkant'taki eserleridir. Başkent olarak kurduğu Semerkant'taki anıtlar ve kendi mozolesi günümüzde de korunmaktadır. Biruni, Ulughbey, Ali Şir Nevai, Ali Kuşçu, İbni Sina, İmam Maturidi, Tirmizi, İmam Buhari, Şeyh

⁷⁴ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994, s:125-128.

Bahaeddin Nakşibendi gibi tarihi kişiler hep Özbekistan'dan çıkmışlardır.

Bunların ziyaret etmek için Özbekistan bağımsız olduktan sonra turistlerin sayısında çoğalmaktadır.

Özbekistan'daki "El Yazması Kitaplar Enstitüsü'nde, Kuran-ı Kerim'in en eskisi olan Hz.Osman'ın el yazması Kuran'ının yanında, 10 binden fazla 2 bin yıl önce yazılmış el yazması kitap vardır. Bunların büyük bir kısmı Timur imparatorluğu'ndan kalmıştır. Bunların öğrenmek için şimdi Avrupa'dan ilim adamları geliyor⁷⁵.

Onarılmakta olan Timur'un türbesi, Uluğbey Rasathanesi, Şeyh Bahaeddin Nakşibendi türbesi Özbekistandadır.

Bugünkü Özbekistan'ın başkenti Taşkent ise Moskova, Leningrad ve Kive'den sonra Sovyetler Birliği bünyesindeki dördüncü büyük kent olup "Doğunun Yıldızı", "Asya Kapısı" diye tasvir edilirdi. Büyük kamu parkları, sergi salonları, müzeleri, sanat galerileri, kış sporları merkezi ve tiyatrolarıyla Taşkent günümüz modern şehirlerinden biridir. Diğer önemli bir şehrimiz Buhara olup, bu ise İsmail Samani devrini ve Müslümanlığın bütün izlerini taşımaktadır. Semerkant, Taşkent, Buhara, Hire'de Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki en büyük camiler bulunmakta ve her yıl yaklaşık 150.000 turist ziyaret etmektedir⁷⁶.

⁷⁵ Özbekistan, Türkiye-Azerbaycan Dostluk Derneği, Ankara, 1995, s:6.

⁷⁶ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994, s:61.

Semerikand, Buhara, Hiye'de otellerin fazla imkanı olmadığı, servislerin iyi olmadığı içinde şimdi turist sayısı çok azdır. Özbekistan Cumhuriyeti son yıllarda turizme çok önem vermektedir. Çok sayıda öğrenci okutulmakta, diğer taraftan turizm konusunda yatırım yapmak üzere gelen yabancı sermayede hareketlilik gözlenmektedir.

Özetle, İpek Yolları, Timur ve Müslümanlığın, büyük ilim adamlarını yetiştiren Özbekistan turizm pazarlamasının odaklandır.

2.3. Özbekistan'da Uygulanmaya Başlayan Yeni Reformlar

2.3.1. Özbekistan'da Ekonomik Reformlar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Özbekistan, şimdi serbest piyasa ekonomisini tam anlamıyla uygulamak için büyük bir çaba harcıyor. 22.5 milyon nüfuslu Özbekistan'da resmi kuruluşlardan verilen bilgiye göre ülke genelinde 108 ayrı halk yaşıyor. Halkın yüzde 39'u şehirlere, geri kalan kısmı ise kırsal kesimlere dağılmış⁷⁷.

Şu anda ülkemizin en sevilen lideri olan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, Özbekistan'ı hem ekonomik hem de siyasi alanda iyi bir yere oturtmak için bazı önemli prensip kararları almış.

Bu kararlara göre, pazar ekonomisi şartsız biçimde politikadan her zaman üstün tutulacak.

⁷⁷ Özbekistan vtsitrah za 1994 god, Taşkent, 1994, s:12.

Herhangi bir kişinin politik isteklerine, ekonomik alandaki çalışmalar feda edilmeyecek. Ekonomik kararlar daima ideolojilerden bağımsız olacak. Reformları devlet organize edecek.

Başta Cumhurbaşkanı anayasaya kesinlikle uyacak. Yapılan reformlarda ülkedeki sosyo-ekonomik sorunların çözülmesiyle halka yön verilecek. Reformlar uygulanırken, halkın gelenekleri ve özellikleri gözönünde tutulacak. Sosyal sarsıntılar sonucunda halkın tepkisi hiçbir zaman küçümsenmeyecek.

Demokratik sistemi oturtmak için çok partili hayatı başlatan Özbekistan, idari kadrolarda yenilikler yaparak kemikleşmiş yapının yerine sağlıklı, dinamik genç bir kadro yaratmış. Cumhurbaşkanımız Kerimov, çok sesli demokrasinin oluşturulması için alternatif partilerin kurulması zaruretiyle inanırken gerekli düzenlemeleri yapmış. Geçtiğimiz yıl sonunda da ilk çok partili demokratik seçimler yapılarak bugünkü meclis oluşturuldu. Sovyetler Birliği Dönemi'nde batı bölgesi için, gelişmiş endüstri hammadde kaynaklarını Özbekistan sağlıyordu. Bu kaynakları şimdi kendi ülkemizin hedefleri için kullanıyoruz.

Özbekistan'da, serbest piyasa ekonomisine geçişe karar verildikten sonraki süreçte, devlet idaresinden ayrılan 2 bin işyerinden 600'ü özelleştirilmiş. Geri kalanlarda özerk hale getirilmiş. Sanayi ve ticaret alanında 100 binden fazla işçi çalışırken, çiftçiliğin gelişmesi için tarım sektöründen 500 bin hektar sulama arazisi halka ayrılmış⁷⁸. Özbekistan'da şimdi milli gelirin dörtte biri özel sektör tarafından

⁷⁸ Büyük İpek Yolu, Sayı No: 14, s:32-33.

sağlanıyor. Böylece özel sektör kendisini geliştirirken, eski merkezi idarenin değişimi de hızlandırılmış oluyor.

Kaldırılan "Sanayi Kolları Bakanlıkları" yerine, sanayi ve tarım örgütleri ile büyük şirketler kurulmuş. Bankacılık sektörünü de yeniden düzenleyen yönetim, borsa ve ticaret odalarının fonksiyonlarını geliştirmiş. Holding ve Leasing kuruluşları, sigorta ve müşavirlik servisleri, kadro hazırlama merkezleri kurulmuş. Birleşmiş Milletler'e, Uluslararası Döviz Stoku'na, Dünya Bankası'na ve Avrupa Bankası gibi birçok kuruluşa üye olan Özbekistan'da, 1993 yılının başında bine yakın olan dış yatırım işletmelerinin sayısı da gittikçe artıyor⁷⁹.

Halkların kültürel özellikleri önemsenerek yapılan reformların kalıcı ve uzun vadeli olacağını savunan yöneticiler, "kalabalık aileler, yaşlılar ve güçsüzler desteklenmez, onlara sahip çıkılmazsa ülkede bir kaosun doğabileceğini, iş hayatının felce uğrayacağını" vurguluyorlar. Cumhurbaşkanımız Kerimov şöyle diyor : "Televizyonda çöplükleri kanştıran insanları görünce, biz bu devrimleri neden yaptık? diye kendi kendime soruyorum. Bu nedenle Cumhurbaşkanı olarak ciddi ve sert politik tavırlar alarak bu yoksul insanları savunmak durumundayım. Serbest pazar ekonomisine kademeli geçmek zorundayız. Benim amacım mantıklı bir gelişme çizgisini izlemektir. Rekabeti getirmezsek, devlet tekelinde yapılan üretimler, tüketicilerin ilgisini çekmez. Ama rekabet olduğunda tüketicinin ilgi odağı da hesaba katılmış olur ve tüketim hızı artar".

⁷⁹ İslam, Kerimov, Bizden Ozod ve Obod Vatan Kalsın, Özbekistan Kitap Yayınevi, Taşkent, 1994.

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun bir ihtiyaç sonucu doğduğunu, serbest piyasaya diğer kardeş devletlerden ayrı geçilmeyeceğini belirten Cumhurbaşkanımız İslam Kerimov şu görüşleri savunuyor : "Eski devletlerin ekonomileri hala birbirlerine bağlı.

Bu bağlantıları kesip atmak yerine onlardan faydalanmak gerekiyor. Biz kendi isteklerimizin yanında o devletlerin isteklerini de gözönünde bulundurmak durumundayız. Geçmiş ne kadar kötü olursa olsun, onu birden kesip atamayız. Tarihimizi unutmamalıyız. Çünkü önümüzdeki yıllarda bu devletlerle birlikte olacağız"⁸⁰.

2.3.2. Özelleştirmeye Geçiş

Özbekistan'da özelleştirme süreci diğer Cumhuriyetlerden önce, 1989-1990'da başlatılmıştır. 1992'de özelleştirme üzerine bir yasa kabul edilerek, özelleştirme konusunda bir komite oluşturulmuştur. 1993 yılında da 56 hayvancılık çiftliği özelleştirilmiştir⁸¹.

Devlet kontrolü altında kalan sektörler içinde pamuk işlenmesi, enerji, metalurji, madencilik, hava ve demiryolu taşımacılığı, eczacılık ve teknoloji ağırlıklı endüstriler de yer almaktadır. Buna ilaveten, Hükümet tarafından öngörülen özelleştirme programında, bakanlıklara, diğer özel işletmelerle eşitlik sağlamak için işletmelerin satışından (buna diğer bakanlıkların özelleştirme işlemleri de dahildir) sağlanan kazancı kullanma izni verilmiştir. Yabancı sermayeyi çekebilmek için,

⁸⁰ İ.Kerimov, Özbekistan'ın öz İstiklal ve Tarakkiyet Yolu, Özbekistan Kitap Yayımevi, Taşkent, 1992.

⁸¹ Büyük İpek Yolu, Sayı No: 14, s.32-33.

Haziran 1991'de yabancı firmaların ortak yatırımlar kurmalarını teşvik eden yeni bir Yabancı Sermaye Kanunu kabul edilmiştir.

Özbekistan'da önem verilen bir başka konuda yabancı yatırımların özendirilmesi. Hükümetin uyguladığı "şeffaflık Politikası" yabancı yatırımcılar için uygun koşullar yaratıyor. Kısa sürede birçok yabancı yatırımcı Özbekistan'da ortaklıklara giderek başanlı çalışmalara imza attılar. Özbekistan'da bugün, resmi kayıtlara göre 1300 ortak şirket faaliyet gösteriyor. Her yabancı yatırımcı, ortaklığa girmeden önce varolan bir fona kendi payını yatırıyor. Yabancı şirketlerin şimdiye kadar (1995 sonrasına kadar) bu fona yatırdıkları para miktarı yaklaşık 46 milyon ABD Doları. Aynı fonda biriken ortak Özbekistan şirketlerinin payı ise 82.5 milyon som⁸².

Özbekistan'a yatırım yapan büyük yabancı şirketlerin bazıları şunlar : "New Mont", "Coca-Cola" (ABD), "Rank Xerox" (İngiltere), "Mercedes-Benz" (Almanya), "Deu Cooperation" (Güney Kore), "Bursel" (Türkiye), "Buller" (İsviçre).

Ülkede, tütün sanayinin özelleştirilmesine de büyük önem veriliyor. "Bat investments" şirketi ile birlikte oluşturulan bir proje ile bütün bütün kolları özelleştiriliyor. Bunun sonucunda ülke ekonomisinde yaklaşık 300 milyon ABD Doları yatırım yapılacaktır⁸³.

⁸² Narodnoe khozyaystvo Özbekistan 1994 god, Goskomstat Uzbekistan, Taşkent, 1995, s.132-138.

⁸³ Büyük İpek Yolu, Sayı No: 14, s:32-33.

Özbekistan'da yabancı yatırımcıların, öncelikli yatırımlara yönelebilmesi için uygun koşullar yaratılmış ve hangi alanlarda yatırım yapacaklarına dair bir proje hazırlanmıştır. Bu proje hazırlanmıştır. Bu projedeki yatırım öncelikleri şöyledir;

- İleri teknolojiyle, halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek tüketim mallarının üretilmesi,

- Tarım ürünlerinin yeniden ilenmesi,

- Maden-Hammadde kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi; ekolojik dengenin korunarak organize sanayi bölgelerinin oluşturulması,

- Faaliyette olan sanayi kollarında çevrenin korunması için realize çalışmalarının yapılması

- Sanayi ve ev atıklarının yeniden kazanılması

- Elektronik sanayinin kurulması

- Modern haberleşme ve telekominikasyon sistemlerinin oluşturulması

- Kaynak ve enerji saklama donatım tesislerinin kurulması

- İlaç ve tıp teknik donatımının oluşturulması

- Turizm sanayiinin geliştirilmesi.

Özbekistan'daki ekonomik projelerin hayata geçirilmesi ve yatırımların güçlendirilmesi için hükümetin dışında, uluslararası kuruluşlarda büyük destek veriyorlar. Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Almanya Teknik Merkezi ABD Uluslararası Gelişme Ajansı, bugün Özbekistan'ın çalışmalarını yakından takip eden ve destekleyen dev kuruluşlardır⁸⁴.

2.4. Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar

Eski SSCB Merkez Bankası'nın bu cumhuriyette bulunan şubesini Özbekistan Devlet Bankası'na dönüştüren ve Ticari Bankaların kurulmasına olanak veren Banka ve Bankacılık sistemi yasası 1 Şubat 1991 tarihinde kabul edilmiştir. İlgili yasada döviz ve uluslararası ticari işlemleri gerçekleştirmede tam yetkiye sahip Merkez Bankası'nın, bu alandaki yetkilerinden gerek gördüklerini Özbekistan Dış Ekonomik Faaliyetler Bankasına devredebileceği belirtilmiştir. 15.8.1992 tarihinde bankacılık kanununda yapılan değişikliklerle Özbekistan Dış Ekonomik Faaliyetler Bankası'nın yetki ve faaliyet alanları genişletilmiştir. Özbekistan Devlet Bankası'nın kuruluş kanunu da 6 Mayıs 1992'de onaylanmıştır. Günümüzdeki uygulamalar Sovyet Bankacılık yasaları paralelindedir, ancak yeniden yapılanmada batının bankacılık sistemi örnek alınmaktadır. Vneshekonombank'ın bu cumhuriyette bulunan şubesinde Milli Dış Ekonomik İlişkiler Bankası'na dönüştürülmüş ve bu yeni kurumun kuruluş kanunu Ekim 1991'de onaylanmıştır⁸⁵.

Özbekistan'da Banka Sistemini;

1. Merkez Bankası
2. İlgili sektörleri destekleyen sanayi-inşaat bankaları
3. Dış ticari ve döviz işlemlerini yürütmede Merkez Bankasınca yetkilendirilen, Dış Ekonomik Faaliyet Bankaları
4. Özbekistan vatandaşlarından mevduat toplayan ve onları kredilendiren Mevduat Bankaları
5. Çeşitli devlet kurumlarının biraraya gelerek, merkezi bir yapıda kurdukları Devlet Bankaları oluşturur.

2.4.1. Devlet Bankası

Özbekistan Devlet Bankası Şubat 1991'de bağımsız olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bankacılık yasası Devlet Bankası'na tedavüle para çıkarmak döviz ve altın rezervi bulundurmak, para arzını kontrol etmek, mali sistemi kontrol altında bulundurmak ve hükümet adına mali konularda hareket etmek gibi bağımsız bir merkez bankasına mahsus yetkileri vermiştir. Ancak Devlet Bankası'nın bu fonksiyonlardan bazılarını tam anlamıyla yerine getirebilecek kapasiteye sahip olduğu söylenemez. aksaklıklar kendini özellikle risk takibi banka denetimi konularında göstermektedir.

Döviz rezervleri Özbekistan hükümeti tarafından Milli Dış Ekonomik İlişkiler Bankası'nda bir döviz fonunda tutulur ayrıca ithalat ihracat işlemleri bu banka vasıtasıyla yapılmakta ihracat bedelleri bu bankaya gelmekte, ithalat bedelleri yine bu bankadan ödenmekte ve bakiye Merkez Bankası'na devredilmektedir. Altın rezervleri Devlet Bankası'na ve Devlet Başkanlığına bağlı olan Değerli Metaller Yatırım Fonu'nda tutulmaktadır.

Tüm altın işlemleri, Finans Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Özbekistan Devlet Bankası ticari bankalara bir yıla kadar vadeli krediler vermektedir. Devlet Bankası'nın verdiği kredilere uygulanacak reeskont oranı Ağustos 1992'de %12 dolayından Şubat 1992'de %15'e yükselmiştir. Eski S.S.C.B Merkez Bankası'nın talimatları doğrultusunda Ağustos 1991'den itibaren zorunlu karşılık uygulaması başlatılmıştır. Oranlar mevduatın vadesine göre değişiklik göstermektedir. Bu yıla kadar vadeli mevduat için %15, üç yıldan az vadeli mevduat için %12'lik oranlar uygulanmaktadır. Üç yıldan uzun vadeli mevduat için karşılık ayırma zorunluluğu yoktur⁸⁶.

2.4.2. Ticari Bankalar

Cumhuriyetin en büyük iki ticari bankası, ihtisaslaşmış kamu bankalarının anonim şirket haline dönüştürülmesi ile oluşturulan Tarımsal Sanayi Bankası ve Ticari-Sınai Yapı Bankasıdır. Aralık 1991 itibarıyla işletmede verilen tüm kredilerin %96'sı bu iki banka tarafından

⁸⁶ Özbekistan Merkez Bankası Raporu, Taşkent 1994, s:17.

açılmıştır. Kredi faiz oranları %19 ile %25 arasında değişmektedir⁸⁷. Devlet Bankası'ndan %15 reeskont oranıyla elde edilen fonlara bankalar %19'un üzerinde faiz talep edememektedirler. Kendi fonlarından sağladıkları kredilere bankaların talep edilecekleri en yüksek faiz oranı %25 ile sınırlandırılmıştır⁸⁸. Bankalar mevduat faiz oranlarını belirlemekte serbesttir. 1992 yılı başı itibariyle ticari bankaların mevduata verdikleri faiz oranları %9.1 ile %16 arasında değişmektedir. Tanımsal Sanayi Bankası ve Ticari Sınai Yapı Bankasının budönemde mevduata uyguladıkları faiz oranı %12 olmuştur. Diğer ticari bankaların faiz oranı %4 ile %15 arasında değişmektedir⁸⁹.

Özbekistan'da 1 Ağustos 1992 tarihi itibariyle, 34 Joint stock, ticari ve kooperatif banka mevcuttur. Bunlardan bazıları Uztorgbank, Uzaltodorbank, Uzaviabank, Uzinbank, Uzincmobank, ve Upak-Uli, Uzpromstroybank (The Republican Joint Stock Commercial Industrial Bank). Uzagroprombank (The Republican Joint Stock Commercial Agricultural Bank).

Büyük ticari bankalardan Uzagroprombank'ın yasal sermayesi 1.5 milyar Ruble ve ödenmiş kısmı 1.1. milyar Ruble'dir. 175 şubesi bulunmaktadır. 1 Temmuz 1992 tarihi itibariyle işlem hacmi 42.5 milyar

⁸⁷ Uzkomers bank araştırmaları, Taşkent, 1992, s:67.

⁸⁸ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994.

⁸⁹ KEİB/BDT Araştırma Dizisi, Özbekistan 1993, s:43.

Ruble'dir. uzpromstroybank'ın yasal sermayesi ise 1.5 milyar Ruble'dir. 2932 uzman dahil personel sayısı 3800 dır⁹⁰.

Joint-Stock Commercial Agroindustrial Bank (Uzagroprombank), 1991'de kurulmuştur. CIS ülkeleri içinde başta gelen önemli bir ticari bankadır.

Joint-Stock Commercial Agroindustrial Bank'ın ortaklarını 6700 yasal ve tüzel kişilerin yanı sıra Hükümet, Kooperatifler, Joint-Stock kuruluşlar ve organizasyonlar oluşturur.

Bankanın aktiviteleri, hükümet programlarının gerçekleştirilmesi konularını da kapsar. Bu aktiviteler, tarım sektöründe ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak projeler için uzun dönemli kredilerin genişletilmesini kapsar. Bunun yanında banka hükümet, yerel programlar ve diğer sektörler için de finansman ve kredi sağlar.

Banka yatırım kredilerinin %94'ten fazlasını tarım endüstrisindeki işletmelere ayırmıştır. 1992 yılında kırsal bölgelerdeki yatırımlar %100'e çıkmış ve böylece sosyal, teknik ve endüstriyel alanlarda gelişmeler desteklenmiştir⁹¹.

Bankanın döviz işlemlerini yürütmek için lisansı mevcuttur. Banka T.C. Ziraat Bankası, Deutsche Bank AG ve Berliner Bank (Almanya), Commercica Bank, Midland Bank (İngiltere) ile muhabirlik ilişkileri kurmuştur.

⁹⁰ Uztorbank Raporu, Taşkent, 1993, s:37.

⁹¹ Uzagroprombank Raporu, Taşkent, 1994, s:43.

Bu ticari bankaların ana sahibi devlet veya devlet kuruluşlarıdır. Ülkede ilk % 100 özel sermayeli banka Rustem Bank'tır. Bu banka, ülkede batı bankacılığını başlatmıştır.

Agroprombank ve National Bank yanında, Agroindustrial Bank, Industrial Building Bank ve Ipak- Uli'de dış ticaret işlemleri için lisans almışlardır. Endüstri ve inşaat bankaları kredi kapasitelerinin % 90'nı devlet sektörü işletmelerine ayırmaktadırlar.

2.4.3. Tasarruf Bankası

Müşteriler (ferdi) öncelikle 1574 şubesiyle Cumhuriyette en yaygın olan Tasarruf Bankası (Uzsberbank) ile çalışırlar. Banka aile mevduatlarının % 95'ini elinde bulundurur. Ocak 1992 itibarıyla sermayesi 150 Milyon Rubledir⁹².

Eski S.S.C.B. Tasarruf Bankası'nın bir şubesi olan Tasarruf Bankası, Şubat 1991'den itibaren bağımsız olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Ve toplam mevduatın hemen hemen tümünü elinde bulundurmaktadır. Şubat 1991'den bu yana kaynaklarının % 70'ini devlet bankasına aktaran Banka geri kalan % 30'unu diğer ticari bankalara ve bireysel konut kredisi olarak halka kullandırmıştır. Tasarruf bankasına yatırılan mevduat devlet garantisi altındadır⁹³.

Devlet Bankası'ndaki, tasarruf bankalarına ait mevduatlara %12 taiz verilmektedir. Kredi borçlarının faizlerinin tasarruf bankaları

⁹² Uzsberbank Raporu, Taşkent, 1993, s:33.

⁹³ Uzsberbank Raporu, Taşkent, 1993, s: 53.

üstlenmiş, bu konuda ticari bankalara uygulanan faiz oran, %14 ile %16 arasında değişmektedir. Şahıslara verilen konut faiz oranı % 3'tür. Mevduat faiz oranı da vade süresine göre %2 ile %9 arasında değişmektedir⁹⁴.

Mevduat faiz oranlarının %5 ile %15 arasında olacak biçimde, ticari bankalara açılan kredilerin faiz oranlarının %20 ve devlet bankasına daha önce %25'e yükseltilmesi düşünülmektedir⁹⁵. Mevduatta uyguladıkları faiz oranları geniş limitler dahilinde serbest bırakılan ticari bankaların aksine Tasarruf Bankası'nın mevduata uyguladığı faiz oranları Bakanlar Kurulu'nun onayından geçmek zorundadır.

2.4.4. Para ve Kredi

Merkez Bankası'nın bütçe açığını ve bankaların açığını finanse etmesi kısılanmamıştır. Özbekistan Merkez Bankası hükümete faizsiz kredi vermektedir. Firmalara verilen krediler daha çok tarım sektörünü kapsamaktadır.

Merkez Bankası, ilgililerin bütçe açığını azaltmak için çalışma yapmalarını veya yeni finans kaynakları bulmalarını beklemektedir. Örneğin tahvil çıkarılması veya altın satılması gibi. 1992 yılının ilk iki

⁹⁴ Uzserbank Raporu, Taşkent, 1993, s: 22.

⁹⁵ Argumenti fakti, Mart, 1992.

ayında Özbek Merkez Bankası Rusya Merkez Bankasından, güçlüklerle karşılaşmasına rağmen 4 milyar ruble almıştır⁹⁶.

Özbekistan Cumhuriyeti Merkez Bankası bankalara faaliyet izni vermektedir. Banka'nın 13 şubesi bulunmaktadır.

Özbekistan Merkez Bankası'nda 4 yeni bölüm açılmıştır:

1. Dış Ekonomik İlişkiler Bölümü : Dünya Bankası finansmanı, uluslararası kuruluşlarla temasları yürütmekte ve lisanslar vermektedir.

2. Operasyon Bölümü.

3. Ticari Bankacılık Bölümü : Ticari bankacılığı yönlendirilmektedir.

5. Metodoloji Bölümü : Önceden Moskova'dan sağlanan belgeler bu bölüm ile şimdi Özbekistan'da üretilmektedir.

2.4.5. Son Durum ve Gelişmeler

Şu anda pazar ekonomisinde gerçekleşen iç ve dış ticaret işlemlerinin gerektirdiği uygulamalara cevap verme açısından, yürürlükteki bankacılık kanunu birçok eksiklikler içermektedir. Kapsamlı bir yasanın oluşturulması için uzman kadrolar yurt dışında bankacılık işlemleri ile ilgili eğitim görmekte olup halen Maliye Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, Dış Ticaret Bankası ortak bir komisyon

⁹⁶ Uzagroprombank Raboru, Taşken, 1994, s:26

oluşturarak Özbekistan sınırları içinde döviz işlemleri ile ilgili kuralları belirleme çalışmalarını yürütmektedir.

Türkiye Ziraat Bankası ile Özbekistan Ticaret Tarım Endüstri Bankası A.Ş. (The Joint Stock Agroindustrial Bank) arasında kurulan UT-Banka 13 Ocak 1993 tarihinde Taşkent'te faaliyetine başlatmıştır. İktisat Bankasının muhabirlik ilişkileri vardır⁹⁷.

Suudi Arabistan kökenli Dallah Al-Baraka grubu Özbekistan'da 100 milyon sermayeli bir yatırım bankasının kurulması amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Sermayenin 50 milyon \$'ı Dallah Al-Baraka grubu geri kalan bölümü ise sabit varlıklar biçiminde yerel bankalar tarafından sağlanacaktır⁹⁸.

Özbekistan 27 Nisan 1992 tarihinde IMF'ye ve Dünya Bankası'na üye olmuştur.

Türkiye'nin de kurucu üyelerinden olduğu Avrupa Bankası Özbekistan'a mali ve ekonomik yardım kararı almıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin serbest pazar ekonomisine geçişlerini finanse etmek için 1990 yılında kurulan banka Özbekistan'a yardım konusunda izlenecek stratejiyi kararı bağlamıştır. Kararda öncelikli alanların finanse sektörü, enerji sektörü ve tarım sektörü olduğu belirtilmiştir.

16 Aralık 1992'de Paris'te yapılan Özbekistan istişare grup toplantısı'nda Başkan vekili Mr.Hamidov bütçe açıklarının GSMH'nın

⁹⁷ TİKA, UT-Bank Raporu, 1994, s:55.

⁹⁸ Uzagropbank Raporu, Taşkent, 1994, s:97.

%5'i kadar olduğunu ve dış ticaret açıklarının da 700 milyon US \$ civarında olduğunu belirterek Merkez Bankası ve Ticari Bankacılık mevzuatlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir⁹⁹.

İMF, Merkez Bankası ve kamu finansmanı konularındaki desteklerinin devam edeceğini belirtmiştir.

Avusturya, 1993 yılında 1 milyon US \$ bütçesi olan eğitim çalışmasını Merkez Bankası ve Ticari Bankalar mensupları için yapacaklarını söylemiştir¹⁰⁰.

Eylül 1993'de Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) Özbekistan'a 100 milyon \$'lık bir kredi sağlamayı öngörmüştür.

Özbekistan Cumhuriyeti değişim piyasası çok yeni kurulmuştur. Bu pazanın başlıca görevleri :

- İnterbank piyasasında döviz işlemlerinin uygulanmasına yardımcı olmak, Özbekistan Cumhuriyeti parasının paritesini belirlemek,

- Arz/Talep bazına göre oluşan döviz oranına göre kurum ve organizasyonlar arasında dövize dayalı para kaynaklarının değişimine yardımcı olmaktır.

⁹⁹ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994, s:75.

¹⁰⁰ IMF Raporu, 1994, s:85.

Özbekistan Bakanlar Kurulu ihracatın geliştirilmesine yönelik bir kanun çıkarmıştır. Buna göre, eskiden %35 olan “Döviz Dayalı Ticaretten Tahsil Edilen Gelir Vergisi” %15’e düşmüş, buna mukabil gelirin %15’lik bir bölümünün de zorunlu olarak Merkez Bankası’na yatırılmasına karar verilmiştir.

Türk Eximbank ile Özbekistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İşlemler Milli Bankası (National Bank for Foreign Economic Activity of the Republic of Uzbekistan-NBFEA) arasında anlaşma 28 Nisan 1992’de Taşkent’te imzalanmıştır¹⁰¹.

Proje/Yatırım finansmanına ilişkin 50 milyon dolarlık çerçeve anlaşması 10.09.1992 tarihinde Ankara’da parafe edilmiştir. Ancak taraflar, 5.11.1992 tarihinde 250 milyon USD toplam kredinin 125 milyon USD mal ihracı için, 125 milyon USD proje ve yatırım finansmanına taksimi değişiklik konusunda mutabık kalmışlardır¹⁰².

Özbekistan ülke kredisi, Türk Eximbank ile National Bank for Foreign Economic Activity of the Republic of Uzbekistan arasında 05.06.1992 tarihinde imzalanan mal ihracına ilişkin 200 milyon ABD Doları kredi anlaşması çerçevesinde hazırlanan uygulama esasları 23.07.1992 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yatırım/Proje finansmanına ilişkin Çerçeve Anlaşması ise 10.09.1992 tarihinde Ankara’da parafe edilmiştir.

¹⁰¹ KEİB, BDT Araştırma Dizisi, Özbekistan, 1993, s:62.

¹⁰² TİKA, Türk Eximbank Raporu, 1994.

Toplam 250 milyon ABD Dolarlık kredinin, 125 milyon ABD dolarlık tutarı mal ihracı için, 125 milyon ABD dolarlık tutarını ise proje ve yatırım finansmanında kullanılacağına dair değişiklik 05.11.1992 tarihinde imzalanmıştır¹⁰³.

1.02.1994 tarihi itibarıyla mal ihracına yönelik olarak 124.58 milyon ABD doları kullanılmıştır¹⁰⁴.

Proje Finansmanına ilişkin toplam 125 milyon ABD doları tutarındaki kredi Anlaşması 1.02.1993 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Bu meblağ ile ilgili olarak 10 milyon ABD doları kullanılmıştır.

Türk Eximbank'ın Özbekistan'a Açmış Olduğu İhraç Kredisi Uygulama Esasları Özeti :

Türk Eximbank ile Özbekistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İşlemler Milli Bankası (National Bank for foreign Economic Activity of the Republic of Uzbekistan-NBFEA) arasında Türk ihracatçıların (Türk Ticaret Kanuna göre kurulmuş şirketler) Uygulama Esaslarının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Özbekistan'a yapacakları mal ihracatı için, Ticari Bankalar nezdinde Türk ihracatçıları lehine, Uygulama Esaslarında belirtilen mallara ilişkin olarak açılacak akreditiflerin FOB bedellerinin %100'nün finansmanını temin amacıyla

¹⁰³ TİKA, Türk Eximbank Raporu, 1994, s:60.

¹⁰⁴ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994.

05.06.1992 tarihinde toplam 200 milyon ABD Doları tutarında kredi anlaşması imzalanmıştır¹⁰⁵.

Bu kredi kapsamında, Türkiye'den Özbekistan'a Türk menşeli yerli katkı payı veya katma değer oranı asgari %50 olan ve Eximbank'ca belirlenen mallar ihraç edebilecektir. Katkı payı veya katma değer oranı %50'nin altında olan mallar için açılacak akredititler bu kredi kapsamında finanse edilmemektedir. Katkı payı veya katma değer oranı kriterlerin uygunluğunun tespiti Türk Eximbank'ın yetkisindedir.

Bu kredi kapsamında Türkiye'den Özbekistan'a ihracat yapacak Dış Ticaret Sermaye Şirketleri için en fazla 50 milyon ABD doları, Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Dışında kalan firmalar için en fazla 10 milyon ABD doları tutarında limit tahsis edilmektedir¹⁰⁶.

Özbekistan'a kredi kapsamında yapılacak ihracat ile ilgili mal bedellerinin bir bölümünün Özbekistan'dan yapılacak ithalat ile veya Özbekistan'dan temin edilerek üçüncü ülkelerde satılacak malların bedelleri ile ödenmesini öngören ticaret sözleşmelerine sahip firmalar, firma limiti tahsisinde öncelik tanınacaktır.

Limitin tanınabilmesi için Özbekistandan yapılacak ithalat veya Özbekistan'dan temin edilerek üçüncü ülkelerde satılacak malların bedellerinin, ihracat tutarının en az %10'u olması gerekmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ TİKA, Türk Eximbank Raporu, Ankara, 1994, s:58.

¹⁰⁶ TİKA, Türk Eximbank Raporu, Ankara, 1994, s:56.

¹⁰⁷ TİKA, UT-Bank Raporu, Ankara, 1994, s:85.

2.5. Türkiye ve Özbekistan Arasındaki İlişkiler

2.5.1. Türk Özel Sektörünün Özbekistan'daki Faaliyetleri

Çeşitli araştırmalar sonucunda, Özbekistan'da yatırım ve ticaret, fiili olarak gerçekleştiren, gerçekleştirme aşamasında olan ve kısa vadede, bu bazda faaliyet içerisine girmeyi düşünen çok sayıda Türk firması olduğu tesbit edilmiştir.

İlk belirlemere göre Özbekistan'da yatırım aşamasına gelen ve yatırıma başlayan 9 firma tesbit edilmiştir. 5 firma imalat sanayi, 3 firma inşaat, 1 firma tasarım, 1 firma nakliye ve PTT'de haberleşme alanlarında faaliyet göstermektedir¹⁰⁸.

6 firma ise iyi niyet anlaşması ve protokol imzalamış olup, kısa vadede yatırıma yönelik faaliyette bulunmayı planlamaktadır.

Halen Özbekistan ile ticari ilişkilerini sürdüren 43 firma belirlenmiştir¹⁰⁹. Ülkeye ihracatı yapılan mallar, yeker, ilaçlar, dezenfekte edici ve haşarat öldürücüler, maden işleme makinaları, otobüsler, edgermencilik ürünleri ve hububat esaslı mamüller olup, ithali yapılan ürünleri se; ham pamuk, ham alüminyum, diğer demir dışı metaller ve mamüllerdir.

Genel sonuçtan da görüldüğü üzere, Türk özel sektörü, sermaye ihtiyacı nispeten az olan imalat sanayi yatırımlarına ağırlık vermektedir.

¹⁰⁸ Turkistann, 8 Şubat, 1995.

¹⁰⁹ Özbekistan Ovozi, 13 Mart, 1995.

Türk Özel sektörünün Özbekistan ile ticaretteki karşılaştıkları sorunlar;

- Sonm'un değer kaybetmesi
- Kominikasyon-haberleşme güçlüğü
- Ulaşım ve nakliye zorluğu
- Bankacılık sisteminin ve bürokrasinin oturmamış olması
- Döviz transferinin zorluğu
- Gümrük tarifelerinde karşılaşılan sorunlar
- Bilgi eksikliği
- Bağımsız Devletlerden ithal edilecek mallara konulan lisans engeli
- Nakit ödeme zorluğu
- Dil problemi
- Muhatap bulmadaki güçlükler
- Ülkedeki mevzuatın yetersiz olması

2.5.2. Ulaştırma Sektöründe Türkiye-Özbekistan İlişkiler

İki ülke arasında 8 Kasım 1991 tarihinde, kara, hava, deniz ulaştırması ve haberleşme konusunda görüşmeler ilk olarak Özbekistan heyetinin Türkiye Ulaştırma Bakanlığına yaptıkları ziyaret ile başlamıştır. Aralık 1991 tarihinde, Cumhurbaşkanlığı Sn. Turgut Özal ve Sn. Kerimov'un imzaladıkları bir "Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması" ile Ulaştırma Bakanı Sn. Yaşar Topçu ve Özbekistan Haberleşme Bakanı Sn. Kamil Rahimov'un imzaladıkları bir "Ulaştırma ve Haberleşme Alanında İşbirliği Anlaşması" yapılmıştır.

Hava Ulaştırması :

Ülkeler arasında İkili Hava Ulaştırma Anlaşması'nın mümkün olan en kısa sürede yapılması düşünülmektedir. Bu amaçla Türkiye Ulaştırma Bakanlığı tarafından Özbekistan Ulaştırma Bakanlığına bir adet prototip anlaşma metni ve ABD ile yapılan anlaşma metni verilmiştir. 1992'de Türkiye ile Özbekistan arasında bir Hava Taşımacılığı Protokolü imzalanmıştır¹¹⁰.

Deniz Ulaştırması :

Deniz ve iç su yolu ulaşımı konusunda kara deniz limanları üzerinde transit taşımacılık ile birlikte iç su yolu taşımacılığı hususlarında işbirliğine gidebileceği ve böyle bir işbirliğinin bugüne kadar tam olarak işlevini kazanmamış olan Karadeniz limanlarına

¹¹⁰ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994.

önem kazandıracağı düşünülmektedir. Ancak yapılacak işbirliği ile ilgili araştırmaların yapılabilmesi için Özbekistan ve Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlıklarında çalışmalar yapılmaktadır.

Kara Ulaştırması :

20 Haziran 1988 tarihli ve SSCB ile aynı bir Kara Ulaştırması Anlaşması yapılması düşünülmüş ve Dışişleri Bakanlığı kanalıyla bir taslak anlaşma metni verilmiştir.

Bunu müteakip 28 Nisan 1992 tarihinde Özbekistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır¹¹¹.

1993 yılında 300 km'den fazla yolun tamirati yapılmış ve bazı yeni yolların yapımı gerçekleştirilmiştir. Yine 1993 yılında "Tacan" ile "Seraks" mevkileri arasındaki yeni demiryolu inşasına ortak olarak katılan Özbekistan, bu yıl Çin'in başkenti Pekin'i İstanbul'a bağlayacak olan Transasya Megistrali'nin yan bölümlerinin yapımına, ayrıca, ileride Çin ile Pakistan'a direkt gidiş imkanı verecek olan "Andican-Oş-Ergastam-Kaşgar" Otoyolu ile Hint bölgesine yol açacak olan "Termez-Herat Karacı" Otoyolunun yapımına katılacaktır¹¹².

¹¹¹ TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994, s:35.

¹¹² Büyük İpek Yolu, sayı No 14. s: 32.

Demir Yolu:

Özbekistanda oldukça gelişmiş bir demiryolu ulaştırma sistemi mevcuttur. Demiryolları vasıtasıyla Çin'e kadar doğrudan ulaşım sağlanabilmektedir. 1979 itibarıyla 3400 km'lik demiryoluna sahiptir. Türkmenistan ile İran arasında inşasına karar verilen demiryolu ile Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkeleri, yakın ve Orta Doğu ülkelerine bağlanmış olacaktır.

Türkiye ile Özbekistan arasında yapılan 8 Kasım 1991 tarihli görüşmede Özbekistan Cumhuriyeti yetkililerine iki ülkenin ortak sınırı olmadığından vagon mübadelesi hakkında bir anlaşma yapılmasına imkan olmadığı, Özbekistan ile demiryolu bağlantısının Ermenistan üzerinden Ahuryan-Doğukapı sınır garları veya İran üzerinden Kapıköy Razi garlarından mümkün olabileceği belirtilerek, iki ülke arasındaki demiryolu açıklığının farklı olması nedeniyle, bugünkü şartlarda vagonların her iki ülkeye geçme imkanı olmadığı, ancak aktarma yapmak suretiyle yolcu ve yük taşımalarının mümkün olacağı ifade edilmiştir. Soruna İran demiryolları üzerinden bağlantı sağlandığı takdirde çözüm bulunabilecektir.

Her iki ülke demiryollarının teknik işbirliği yapmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.

TEKLİFLER

1. Bütün Cumhuriyetlerin Cumhurbaşkanılarının, başbakanlarının üye olacakları bir "Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi" teşkil edilmelidir. Bu Konseyin başkanlığını alfabe sırasına göre birer yıl süre ile Cumhuriyetlerin Cumhurbaşkanıları yapmalıdırlar. Bu konsey, hem Türk dünyasının kendi iç münasebetlerini tanzim etmeli, hem de uluslararası ortamda izlenecek müşterek politikaları tespit etmelidir.

2. Her cumhuriyetten tayin edilecek belli sayıda "ekonomist, diplomat, eğitimci, sosyolog" gibi uzmanların katılımıyla bir "İşbirliği Daimi Komitesi" kurulmalıdır. Yüksek Konsey'in aldığı kararlar bu Komite'de plan haline getirilerek bütün Cumhuriyetlerde uygulanmalıdır.

3. Birliğin en önemli unsuru ekonomik entegrasyondur. Bu bakımdan bir "Türk Cumhuriyetleri Ortak Pazarı" kurulmalıdır. Cumhuriyetlerin iktisadi ve beşeri envanterlerinin ortaya konması ve bu envanterlere dayanarak "karşılaştırmalı üstünlükler" teorisi doğrultusunda hangi Cumhuriyetlerin konuda uzmanlaşması gerektiğinin biraz önce tesbit edilmesi gereklidir.

4. Kültür alanında tam bütünleşmeyi sağlamak için latin alfabesi tatbikinde birleşilmelidir.

5. Cumhuriyetler arasında kültür, eğitim ve bilim alanlarında değişim programları uygulanmalıdır.

6. Özbekistan Cumhuriyeti'nin ihtiyacı olan kadroların yetiştirilmesinde Türkiye görev almalıdır.

7. Özbekistan Cumhuriyeti ile ekonomik ilişkilerde kısa vadede problem, taşımacılık ve haberleşme konularındadır. Bu husus özel önlemler gerektirmektedir.

8. Özbekistan'a küçük ve orta ölçekli işletmecilerin gitmesi teşvik edilmelidir. Bu bölgenin kaynaklarını en iyi şekilde harekete geçirecek olan küçük ve orta ölçekli girişimciliktir. Çünkü buralarda öncelik, günlük ihtiyaç temini şeklindeki mal ve hizmet üretimindedir. Fırıncılık, pastacılık, lokantacılık, taksicilik ve oto kiralama hizmetleri, oto tamirciliği, örmecilik ve dokumacılık, ayakkabıcılık, deri işlemeciliği, tavukçuluk ve besicilik en iyi sonuç alınabilecek iş kollarıdır. Belirtilen işler, özellikle Türkiye'de iş kurmaya maddi gücü yetmeyen genç zenaatkarlar için ideal kazanç kapıdır. -ülkeler arası ticari ilişkileri geliştirmek için ortak mevzuat düzenlemeleri yapılması yoluna gidilmelidir. Burada bir gümrük birliğine varmak nihai hedeftir.

10. Türkiye ve Özbekistan arasında ortak bir savunma sistemi kurulmalıdır. Bu Cumhuriyetlerin yüksek silah teknolojileri değerlendirilmelidir.

11. Türk-Özbek ortak bankaları ve sigorta şirketleri kurulmalıdır.

12. Özbekistan ve Türkiye'de ortak Radyo-TV tesisleri kurulmalıdır.

13. Gençler arasında sportif karşılaşma organizasyonları düzenlenmelidir. Türk Cumhuriyetleri arasında bir "Türk Olimpiyat Oyunları Yarışması" düzenlenebilir.

14. Türkiye ile Özbekistan arasındaki ilişkileri geliştirilmesinde basına önem verilmelidir. Gazeteler ve dergiler en aşağıya ayda bir "Türk Dünyası Sayfası" hazırlamalı ve böylelikle konuyu devamlı gündemde tutmalıdır.

15. Özbekistan'ın ihtiyaç duydukları her konuda hukuki düzenleme tasarımları hazırlanmasına yardımcı olunmalıdır.

16. Cumhuriyetlerin ihtiyacı olan Kur'an-ı Kerim ve yetişmiş din adamı gönderme hususunda Diyanet İşleri devreye girmelidir.

17. Alfabe ve yazım birliğinin bir ileri adımı lehçe birliğidir. Bu birlik bugünden yarıya gerçekleşebilecek bir konu olmamasına karşın, ilk aşamada bilim adamları arasında bilgi alışverişini zahmetsizce temine yarayacak bir lehçe birliğine gidilmesi yolunda çalışılmalıdır.

SONUÇ

Bilindiği gibi Özbekistan yıllarca Rusya'nın işgalı altında kalmıştır. Tarihte "Maveraünnehir" olarak bilinen İslamiyet dini, İslamiyet kültürü, İslamiyet Eğitimi ve gelişmiş bütün bilimlerin ana vatanı olan Özbekistan bu devirde artık Rus eğitimi ve politikası ile büyümüş olarak bulunmaktadır.

Orta Asya'nın Merkezi olan Özbekistan'da Uluğbey, İbni Sina, Biruni, Alishir Nevai, Al Harezmi, Nakşibandi hazretleri, İmam Buhari, İmam Tirmizi gibi büyük zatlar doğmuş ve ilim yönünde kendi hayatlarını bu ülkede geçirmişlerdir. Bunun gibi insanlar Orta Asya'yı bütün dünyaya tanıtmışlardır. Bu büyük zatlardan hepsi artık geçmiş ve tarih sayfalarında yer almıştır.

Özbek halkı 31 Ekim 1991 senesini hiçbir zaman unutmayacaktır. Çünkü bu tarih Özbek halkının Bağımsızlık günüdür.

Özbekler 70 sene içerisinde sadece hammadde üreticisi olarak istihdam edilmişti. Özellikle bu seneler içerisinde Rusların ekonomik ve eğitim politikası ile yaşamışlardır.

Nihayet 1991 senesi Özbekistan'ın ve diğer Türk Topluluklarının gönlünde bir umut ışığı oldu. Ancak bağımsızlık kazanmak işlerin daha başlangıcıydı. Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası politikası hem iyi, hem de diğer devletlere göre daha tutarlıdır, halkının kültür seviyesinde yüksektir.

Özbekistanın ekonomisi zor durumda değil. Ama, üretim ve sanayi alanında kullandığı teknoloji artık eskimiş durumdadır. Bunun için yabancı yatırımlara ve yabancı teknolojiye ihtiyaç duymaktadır. Özbekistan kendi ihtiyaçları karşılayacak kadar hammaddeye sahiptir. Teknolojinin eksik olması bu ülkenin ürettiği ürünlerini hammadde olarak satmak zorunda bırakmaktadır.

Özbekistan yeraltı zenginlikleri ve tabii kaynakları ile zengin olmasıyla birlikte, kendi örf adetlerine, eğitime, kültürüne sahip çıkmış bir ülkedir. Bu nedenle son zamanlarda Özbekistan yabancı yatırımcıların akın ettiği bir ülkedir. Ülkede uygulanan dış politika ve ekonomik gelişimler meyvelerini vermiş gibi görünüyor. Dış yatırımcılar yabancı sermaye'yi koymaya başladı. Demek'ki ülkenin kendi ekonomik ve politik faaliyetlerinin ne kadar doğru olduğu gözükmemektedir.

Bu yıl Özbekistan'ın bağımsız olduğunun dördüncü senesidir. Yapılan işlere göz atarsak şunlar önümüze çıkacaktır:

İlk olarak BDT'ye üye olmak, dış ilişkileri iyi bir şekilde kurmak, kendi ordusuna sahip olmak, kendi sınırlarını korumak, kendi parasını çıkartmak, yabancı sermayelere ve yatırımlara sahip olmak, bununla birlikte ülke içinde milli barış sağlayabilmek gibi faydalı işleri görebiliriz.

Cumhurbaşkanımız İslam Kerimov'ın dediğı gibi : "Özbekistan geleceğın büyük devletidir".

Evet, bu söz şimdi sadece Cumhurbaşkanımız ağzında değil. Bu Özbekistan'da artık her milletin düşündüğüdür. Özbekistan'ın ekonomik kalkınması için yapılan ve yapılmakta olan işler, Özbekistan'ın geleceği içindir.

Eski SSCB Cumhuriyetleri üretim yapılan itibariyle birbirlerine bağımlı olduklarından, birliğin dağılmasından sonra pek çok probleme karşılaşmışlardır. Geçiş dönemi yaşayan Özbekistan'da henüz belirsizlikler mevcuttur:

- Üretim ve sanayi, eski teknolojiler kullanıldığından yetersiz durumdadır.
- Yeterli kaliteye eleman bulunmaktadır.
- Alt ve üst yapı problemleri vardır.
- Haberleşme sistemleri yetersizdir.
- Ekonomik ve hukuksal konularda mevzuat eksikliği bulunmaktadır.
- Bağımsız Devletler Topluluğu'na geçişte fiyatlar serbest bırakıldığından enflasyon ortaya çıkmıştır.
- Ulaştırma faaliyetleri yetersizdir.
- Konaklama endüstrisi geri kalmış durumdadır.

- Hizmetler sektöru yetersizdir.
- Finansman zorlukları ile karşı karşıyadırlar.

Bu problemleri halletmek için Özbekistan'da yapılan ekonomik ve politik işler sadece halkın menfaati içindir. Özbekistan şimdi gelişme yolundadır.

Devletimizin istikbalı bizim gibi devletini düşünen ve seven genç nesillere bağlıdır.

KAYNAKLAR

Kitaplar :

Açıkgöz, H., Türkistan İllerinden Özbekistan, İTDAV, İstanbul, 1990.

Andropov, Y.V., "SSCB'nin Altımışıncı Kuruluş Yıldönümü Konuşma Metni" APN Yayınevi, Moskova, 1983.

Caferoğlu, A., Türk Kavimleri, Ankara, 1983.

Caroe, O., Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Topraklar, Çev. Z.Yüksel, İstanbul, 1992.

Eröz, M., İktisat Sosyolojisinden Başlangıç, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982.

Erol, Mütercimler, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.

Hayit, B., Sovyetler Birliğinde İslam Araştırmacılarının Temayülleri, İstanbul.

İslam, Kerimov, Özbekistan'ın Öz İstiklal ve Tarakkiyat Yolu, Özbekistan Kitabıyayınevi, Taşkent, 1992.

İslam, Kerimov., Bizden Ozod ve Obod Vatan Kalsın, Özbekistan Kitap Yayınevi, Taşkent, 1994.

Kafalı, M., "Altın Orda Hanlığı (1227-1502)" Tarihte Türk Devletleri, C.2, Ankara, 1987.

Rasonyi, L., Tarihte Türklük, Ankara, 1988.

Rywwkin, M., Asya'daki Rusya, Çev. B.Tanç, İstanbul, 1975.

Saray, M., "Buhara (Özbek) Hanlığı", Tarihte Türk Devletleri, C.2, Ankara, 1987.

Saray, M., Özbek Türkleri Tarihi, Ankara, 1985.

Sedet, Tangör, Türk Cumhuriyetleri Ülke Raporu, DİEK, Ankara, 1992.

Sümer, F., Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları Destanları, 2.baskı, Ankara, 1972.

Yalçın, A., 2Atayurt'ta Arayışlar" Yeni Forum, 13/278, Ankara, 1992.

Araştırma ve Raporlar :

DİEK, Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan ve Ukrayna Cumhuriyetleri, İstanbul, 1992.

İTO, SSCB'deki Türk Cumhuriyetleri'nin Sosyo-Ekonomik Analizleri, Yayın No. 1990-22.

İSO, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetleri, İstanbul, 1992.

KEİB/BDT Araştırma Dizisi, Özbekistan, 1994.

18. "Narodnoe Hozyaystvo USSr. V 1965 god", Goskanstat USSR, Moskova, 1966.

"Narodnoe Hozyaystvo Uzbekskoy SSR V 1981 god" Finans I Statistika Yayınevi, Taşkent, 1989.

"Narodnoe Hozyaystvo USSR V 1989 god" Finans I Statistika Yayınevi, Moskova, 1990.

Özbekistan Merkez Bankası Raporu, Statistika Yayınevi, Taşkent, 1994.

TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1993.

TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, Ankara, 1994.

TİKA, UT-Bank Raporu, Ankara, 1994.

TİKA, İMF Raporu, Ankara, 1994.

TİKA, Türk Eximbank Raporu, 1994.

Uzagroprombank Raporu, Statistika Yayınevi, Taşkent, 1994.

Uztorgbank Raporu, Ö.T.O. 1993.

Uzsberbank Raporu, Statistika Yayınevi, Taşkent, 1993.

Uzkomersbank Araştırmaları, Ö.T.O., Taşkent, 1994.

"Uzbekistan V tsitrak za 1993 god", Statistika Yayınevi, Taşkent, 1994.

Gazeteler ve Dergiler :

Argument i Fakti, Mart, 1992.

Büyük İpek Yolu No 14, s:32-33.

Halk Sözü, 2 Şubat, 1994.

Halk Sözü, 30 Mart, 1995.

36. Hürriyet, 1 Şubat, 1992.

Özbekistan Ovozi, 13 Mart, 1995.

Türkistan, 8 Şubat, 1995.

Yeni Güncaydın, 8 Şubat, 1992.

EK

YABANCI YATIRIMLAR KONUSUNDA ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ KANUNU

BÖLÜM 1 GENEL HÜKÜMLER

Madde 1

Özbekistan Cumhuriyetindeki yatırımcılar;

- Yabancı devletler,
- Yabancı tüzel kişiler
- Uluslararası organizasyonlar
- Yabancı vatandaşlar ve vatandaşlığı olmayan vatandaş ve kişilerin kuruluşları.
- Yurt dışında sürekli ikamet eden Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları olacaktır.

Madde 2

Yabancı yatırımlar, yabancı yatırımcılar tarafından girişimcilik projeleri ve diğer aktivitelere yönlendiren tasarruf, finansal ve entellektüel değerlerdir. Bu değerler aşağıdaki gibidir.

- Para, mevduat, tahvil ve hisseler, sigorta poliçeleri ve diğer güvenceler;
- Taşınabilirler ve gayrimenkuller (binalar, tesisler, diğer maddesel ekipmanlar)
- Mükellelik ve diğer entellektüel değerlerden kaynaklanan mülk ve mülksüzlük hakları;

- Özbekistan Cumhuriyeti tüzel teşebbüsleri ve vatandaşları tarafından kullanılan doğal kaynaklar, arazi ve mülk kiralama hakları
- Diğer değerler.

Madde 3 Yabancı yatırım şekilleri;

Yabancı yatırımcılar Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde şu şekillerde yatırım yapabilirler:

Özbekistan Cumhuriyeti gerçek ve tüzel kişileriyle kurulan bankalar, sigorta şirketleri ve diğer organizasyonlar,

Tamamıyla yatırımcılara ait olan teşebbüsler, bankalar, sigorta şirketleri ve diğer işletmelerin kuruluşu,

Mülk, hisse senedi, tahvil ve diğer güvencelerin edinimi,

Kendi kendilerine, ya da tasarruf hakkı sahibi Özbekistan Cumhuriyeti gerçek ya da tüzel kişilerinin katılmışla, doğal kaynakların kullanımını da içeren mülk hakları edinimi.

Madde 4 Yabancı yatırımcılarla birlikte olan teşebbüsler

Yabancı yatırımcılarla birlikte olan teşebbüsler, yabancı yatırımcılar ortaklıkları (Joint Ventures) ve tamamıyla yabancı yatırımcılara ait ortaklıklar (Foreign Enterprises). Bunlar Özbekistan Cumhuriyeti yasalarına tezat teşkil etmeyen her şekilde çalışabilirler.

Madde 5 Yabancı yatırımların kanuni statüsü

Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki yabancı yatırımlar, kanuni korunma altındadır.

Yabancı yatırımların kanuni statüsü, Özbekistan Cumhuriyeti teşebbüsleri, işletmeleri ve vatandaşların imtiyazlarından daha az uygun olmayacaktır.

Ekonominin ana kollarındaki yabancı yatırımlara Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına bağlı bakanlar kurulu tarafından bazı ek imtiyazlar ve faydalar sağlanacaktır.

Madde 6 Aktivite çeşitleri

Yabancı yatırımlara yönelen yabancı yatırımcı ve teşebbüsler, Özbekistan Cumhuriyeti'nin bu tip teşebbüs kanunlarındaki imtiyazlarına ters düşmemek kaydıyla her türlü aktiviteyi ifa edebilirler.

Bu aktiviteleri harekete geçirmek, Özbekistan Cumhuriyeti kanunlarına istinaden bir lisans konusudur. Yabancı yatırımcı, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına bağlı bakanlar kurulu tarafından karar verilen prosedüre göre lisans almak zorundadır.

BÖLÜM 2 YABANCI YATIRIMCILARIN HAKLARI VE GÖREVLERİ

Madde 7 yabancı yatırımcıların hakları

- 1- Yabancı yatırımcı, yatırımın miktarını ve sahasını kendi takdirleriyle belirleyebilir, yatırımın gerçekleşmesi için gerekli gerçek ve tüzel kişileri çalıştırabilir.
- 2- Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarındaki Özbekistan Cumhuriyeti yatırımlar kanununa istinaden, yabancı yatırımcılar, güvence ve kredi çıkarmak için, kredi tiplerinden finans sağlamaya izinlidir.
- 3- Yabancı yatırımcı, Özbekistan Cumhuriyeti ve Uluslararası yasalara istinaden, Özbekistan Cumhuriyeti sınırları ya da dışında, ticaret

işlemleri ve yeniden yatırımları da içeren yatırım ürünleri ve objelerini elde tutma, kullanma ve satmaya izinlidir.

Yabancı yatırımcının karanna göre, yatırımların ve yatırım ürünlerinin, sahip olma, kullanma ve satma hakkı, kanunla belirlenen prosedüre göre kanuni kişilere ve diğer vatandaşlara devredilebilir.

Tanımlanan hak transferi durumunda şahıslararası ilişkiler karşılıklı anlaşmalara göre düzenlenir.

Madde 8 Yabancı yatırım sorumlulukları

Özbekistan Cumhuriyeti'nde yatırım yapan yabancı yatırımcılar aşağıdaki kurallara uymak zorundadır;

- Vergileri ödemek, döviz kesintileri yapmak ve kanunla belirtilen kurallara uymak zorundadır;
- Özbekistan Cumhuriyeti yasalarından kaynaklanan sağlık, ekoloji ve diğer isteklere uygunluğu ile ilgili, yatırım projeleri exper neticelerini kabul etmek.

BÖLÜM 3 YABANCI YATIRM GARANTİLERİ

Madde 9 Yabancı yatırımcıların haklarının garantileri

Özbekistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde, uluslararası kanunların evrensel saygınlıktaki normlarına istinaden yabancı yatırımcıların yatırım faaliyetlerindeki haklarını korumayı garanti eder.

Eğer Özbekistan Cumhuriyeti kanunu yabancı yatırımcılar için şartları değiştirir ise, daha önceden yapılmış bir yatırımın hakları (yabancı yatırım) 10 sene süre ile geçerli olacaktır. Yabancı

yatırımcı haklarında ihlal yaratabilecek hareketlerin Özbekistan Cumhuriyeti Devlet daireleri tarafından benimsenmesi durumunda, yatırımcıların uğradığı kayıplar yasalara göre bu dairelerden tazmin edilecektir.

Devlet dairelerinin ve bu dairelerin resmi kişilerinin Özbekistan Cumhuriyeti kanununa göre yabancı yatırımcıların ekonomik aktivitelerine müdahale yetkisi yoktur.

Madde 10 El koyma ve ulusallaştırma hakkında garantiler

Özbekistan Cumhuriyeti'nde yabancı yatırımlar ulusallaştırma konusu değildir.

Yabancı yatırımlar, doğal afetler, kazalar, salgın ve diğer olağanüstü olaylar dışında el koyma konusu değildir.

El koyma ve tazminat ödemeleri emri Özbekistan Cumhurbaşkanı'na bağlı bakanlar kabinesi tarafından verilir.

Yabancı yatırımcıya yapılacak ödemeler yeterli olacaktır.

Madde 11 Döviz karları havalesi için garantiler

Yabancı yatırımcıların faaliyetlerinin sonucu elde ettikleri döviz ve akçe karlarını yurt dışına havale etmeleri garanti altındadır.

Madde 12 Kar kullanımı için garantiler

Yabancı yatırımcıların elde ettikleri ruble karları Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde yeniden yatırımlara dönüştürülebilir ya da mülk sahibinin takdirine göre diğer bir şekilde kullanılabilir.

Yabancı yatırımcılar Özbekistan Cumhuriyeti bankalarında limit sınırı takdirine göre diğer bir şekilde kullanılabilir.

Yabancı yatırımcılar Özbekistan Cumhuriyeti bankalarında limit sınırı olmadan ruble hesabı açabilirler.

Yabancı yatırımcılar, ruble için döviz satın alım ve satışının izin verilen şekillerden doğan oranlara göre rublelerini döviz edinimi için hesaplarında kullanabilirler.

BÖLÜM 4 YABANCI YATIRIM TEŞEBBÜSLERİNİN KURULMASI

Madde 13 Joint Venture'ların kurulması

Joint venture'lar yeni bir tüzel kişiliğin oluşturulması ya da Özbekistan Cumhuriyeti'nin işler bir teşebbüsünde hisse sahibi olan bir yabancı yatırımcı tarafından kurulur.

Özbekistan Cumhuriyeti'nde Joint Venture'ın kurulma kararı, teşebbüs sahibi ve yabancı ortak tarafından alınır.

Madde 14 Joint Venture'ın resmi ana sermaye katılım sözleşmesi

Şartlar, miktar, katılma sözleşmesi prosedürü ve resmi Joint Venture ana sermayesinde her bireyin payının değerine kuruluş dökümanlarında karar verilecektir. Katılımcılar tarafından verilecek ödenmemiş sermayenin değeri kişilerin karşılıklı anlaşmalarıyla belirlenecektir. Joint Venture katılımcıları, Joint Venture'ın kuruluş dökümanlarıyla oluşturulan şartlar içinde resmi ana sermayeye tam katılımı güvence altına alacaktır. Dah önce belirtilmiş kuruluş dökümanlarda oluşturulan resmi ana sermaye hisselerinde her katılımcının % 50 katılımın teyit eden dökümanın bulunmaması durumunda, kayıttan 1 sene sonra, kayıdı yapan kurum, kayıdı geçersiz sayacak ve Venture'ı Joint Venture listesinin dışında tutacaktır.

Joint Venture'ın liste dışında bırakıldığına ilişkin bilgi basında yayımlanacaktır.

Madde 15 Yabancı teşebbüslerin kuruluşu

Yabancı bir teşebbüs, izin ile, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Bakanlar kurulunun kabul ettiği prosedüre göre bir ya da daha çok yabancı yatırımcı tarafından kurulur.

Madde 16 Yabancı teşebbüslerinin kaydı

Yabancı yatırım teşebbüsü, Özbekistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığına kayıt konusu teşkil eder ve kaydın yapıldığı andan itibaren tüzel kişi hakkı elde eder.

Yabancı yatırımlar teşebbüsünün kaydıyla ilgili basında yayımlanır.

BÖLÜM 5 YABANCI YATIRIM AKTİVİLERİ İLE İLGİLİ GENEL PRENSİPLER

Madde 17 Şubeler ve temsilcilikler

Yabancı yatırım teşebbüslerinin Özbekistan Cumhuriyeti kanununa göre, Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde tüzel kişi haklarıyla şube, temsilcilikler ve tüzel kişilik statüsü olmadan diğer özel görevli alt şubeler kurmaya hakları vardır.

Yabancı yatırım teşebbüsleri, Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarının ötesinde, şube, temsilcilikler ve diğer altşubeler kurabilirler.

Madde 18 Teşebbüslerin ekonomik ortaklıkları

Yabancı yatırım teşebbüsleri, Özbekistan Cumhuriyeti yasalanna göre, gönüllü demekler, ortaklıklar, şirketler, konsorsiyumları Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde kurabilirler.

Madde 19 Döviz karşılanması

Yabancı yatırım teşebbüslerinin tüm döviz harcamaları, kanunla izin verildiği gibi, kendi döviz işlemleri ve gelirleri ile güvence altına alınmalıdır.

Kendi parasal karşılamalarını da, yeni kurulmuş demekler, konsorsiyumlar ve oradaki diğer organizasyonel müvesseselerin çatısı altında güvence altına almalıdır.

Madde 20 İhraç ve ithal ürünü

Yabancı yatırım teşebbüslerinin, lisans olmadan kendi imalatlarını ihraç, iç pazarda satmak ve üretimleri için gerekli malları da ithal etme izni vardır. İhraç edilebilir imalat ürünleri ve kendi ihtiyaçları için teşebbüsler tarafından ithal edilecek malların belirlenmesine ilişkin prosedürler, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Bakanlar Kurulunca, uluslararası uygulamalarla oluşturulmuş malların kaynağının belirlenmesi kuralına uygun olarak karar verilecektir. Kendi imalatı olan ürünlerin ihracından elde edilen parasal gelirlerin tümü, vergiler ve diğer aktarımlar yapıldıktan sonra teşebbüsün tasarrufuna kalacaktır.

Madde 21 Gümrük resmi

Yatırımcının hissesi şeklinde Özbekistan Cumhuriyet'ne ithal edilen mülkler gümrük resmine tabi değildir ve ithalat vergisine konu olmaz.

Yabancı yatırım teşebbüslerinin yabancı çalışanlarının kendi ihtiyaçları için Özbekistan Cumhuriyeti'ne ithal ettikleri mülkler gümrük resmine tabi değildir.

Madde 22 Sigorta

Yabancı yatırım teşebbüslerinin mülk ve risk sigortası kendi takdirlerine göre neticelendirilir.

Madde 23 Vergi

Yabancı yatırım teşebbüsleri ve yabancı yatırımcılar vergi ve diğer ödemelerini Özbekistan Cumhuriyeti kanuna göre yaparlar.

Özbekistan Cumhuriyeti vergi yasalanna göre şart koşulan imtiyazların yanında, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı bakanlar kurulu, Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde ek vergi imtiyazları sunabilirler.

Madde 24 Yabancı yatırım teşebbüsleri faaliyetlerinin kontrolü

Yabancı yatırım teşebbüslerinin Özbekistan Cumhuriyeti kanunlarına uymasının kontrolü, bu konuda kendisine yetki verilmiş özel kontrol daireleri ve vergi daireleri tarafından yapılacaktır.

Teşebbüs aktiviteleri hakkında kontrol ajanslarına uygun bilgi vermelidir.

Kontrol ajansları ticari gizliliği garanti eder.

Ticari gizliliğin açığa vurulması kanunlara göre cezalandırılır.

Yabancı yatırım teşebbüslerinin mali ve ekonomik aktivitelerinin vergilendirilmesini hedefleyen kontrol, Özbekistan Cumhuriyeti Devlet vergi teftişi tarafından bu tip kontroller için kendilerine selahiyet verilen teftiş organizasyonları tarafından ifa edilir.

Madde 25 Envanter ve muhasebe

Yabancı yatırım teşebbüsü Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde, kanuni hareketle, envanter yapmalı ve defter tutmalıdır.

Madde 26 Borçların güvencesi

Yabancı yatırım teşebbüsü, mülkünü, krediler de dahil olmak üzere her türlü borçları için teminat olarak kullanabilir.

Teminatın diğer şekilleri, bina, yapı, arazi, ekipmandaki tasarruf hakları ve mülkiyet hakkını içermeyen diğer tasarruf haklarını içerir. Arazi kullanımı ve diğer doğal kaynaklar da teminat olarak iş görebilir.

Madde 27 Fikri mülkiyet

Yabancı yatırım teşebbüsleri personelleriyle olan anlaşmalarını, teşebbüsün belgeli çalışmalarına istinaden yaratılmış objeleriyle sonuçlandırabilirler.

Yabancı teşebbüsler ve Joint Venture'ların icatlarının patenti ve sanayi örneklerinin tanıtımı, Özbekistan Cumhuriyeti kanunuyla oluşturulmuş prosedüre göre neticelendirilir.

Madde 28 İş ilişkileri

Yabancı yatırım teşebbüslerinin işe alma ve işten çıkarma, çalışma ve boş vakit durumları, ödeme şartları, garanti ve tazminatlarını kapsayan üretim ve iş ilişkileri, birleşik anlaşmalar ve/veya bireysel iş kontratlarıyla düzenlenir.

Kollektif ve/veya bireysel iş kontratlarının şartları Özbekistan Cumhuriyeti yasalarında belirtilenden daha kötü olmamalıdır.

Madde 29 Yabancı personelin iş alınması

Yabancı vatandaşlar, teşebbüslere, işçi, memur, idari veya istişare organ elemanları olarak iştirak edebilirler.

Yabancı yatırım teşebbüslerinde ödeme yapılması, tatiller, işçiler için emekli aylığı konuları bireysel iş kontratlarıyla düzenlenir. Maaşlar, ücretler ve yasal olarak izin verilen yollardan bu tip personelin elde ettiği diğer kazançlar dış ülkelere transfer edilebilir.

Madde 30 Sosyal personelin işe alınması

Yabancı yatırım teşebbüslerinde personelin sosyal sigortası ve emekli aylığı tedarikini içermeyen sosyal güvenceleri Özbekistan Cumhuriyeti kanunlarına göre düzenlenir.

Yabancı yatırım teşebbüsleri sürekli ikamet ettikleri ülkenin ilişkili fonlarına emekli aylığı tedariki için ödemeleri havale edebilir.

Teşebbüsler, kanuna uygun olarak, Özbekistan Cumhuriyeti ve yabancı personel için Devlet sosyal sigorta kesintisi ve oradaki Özbekistan Cumhuriyeti için emekli aylığı fonuna kesinti yapar.

Madde 31 Joint Venture fonları

Faaliyetin ifası için gerekli ihtiyat fonu ve diğer fonlar, kadronun sosyal gelişimi, personelin vasıflarının iyileştirmesi ve eğitimi Joint Venture'da oluşturulacaktır.

İhtiyat fonu, resmi ana sermayenin % 25'ini teşkil edecektir. İhtiyat fonunun şekli ruble ve yabancı döviz olarak yapılan kesitilerle oluşturulacaktır.

İhtiyat fonuna yapılan kesintilerin miktarını ve paranın tipini Joint Venture'ın kendisi bağımsız olarak belirleyecektir.

Diğer fonların listesi, harcamalar ve şekline ilişkin prosedüre Joint Venture bağımsız olarak karar verecektir.

Madde 32 Yeniden organizasyon ve likiditasyon

Yabancı yatırım teşebbüsleri Özbekistan Cumhuriyeti kanunun öngördüğü prosedürle, yeinden organize olabilir ve tasfiye edilebilir.

Yabancı yatırım teşebbüslerinin birikmiş varlıkları, teşebbüs likiditasyonundan sonraki gerçek maliyete göre vergiye tabidir.

Kuruluş dökümanında başka birşey belirtilmediyse, kalan bölüm, yabancı yatırım teşebbüs ortakları arasında bölüşülecektir.

Yabancı yatırım teşebbüslerinin yeniden organizasyon ve likiditasyon durumunda, yasaya göre, menfaatlerinin ve haklarının uyduğu garanti altında olacaktır.

Madde 33 Joint Venture'dan ayrılma durumunda mülkün dağıtımı

Diğer ortakların Joint Venture'dan ayrılan ortağın hissesini elde etmeye izinli oldukları gibi, teşebbüsün likiditasyon ya da Joint Venture'dan feragat durumunda yabancı yatırımcı, para ya da mal şartı olarak yatırdığı sermayeyi piyasa fiyatlarından tekrar elde edebilir.

BÖLÜM 6 YABANCI YATIRIMCI TARAFINDAN GÜVENCE EDİNİMİ

Madde 34 Devlet güvencelerinin elde edilmesi

Yabancı yatırımcı tarafından devlet güvencesi alınması, kanunla oluşturulan prosedüre göre neticelendirilir.

Madde 35 Tüzel kişilerin güvencelerinin edinimi

Yabancı yatırımcılar, Özbekistan Cumhuriyeti tüzel kişilerinin hisseleri, birikleri ile diğer güvencelerini elde etmeye izinlidir.

Edinim ile ilgili şartlar, ilişkiler ve prosedürler kanunla oluşturulur.

BÖLÜM 7 YABANCI YATIRIMCILAR İÇİN ARAZİ KULLANIMI

HAKKI EDİNİMİ - KİRALAMA VE İMTİYAZ ANLAŞMALARI

Madde 36 Arazi kullanımı haklarının edinimi

Yabancı yatırımcı, yabancı yatırım teşebbüsleri anlaşma ve şartlarına göre kiralama hakkına sahiptir.

Bina, arazi ve yapı sahipliği hakkının belirlenmesinde, arazi kullanım hakkı, Özbekistan Cumhuriyeti yasalarıyla oluşturulmuş şartlar, ilişkiler ve prosedürlere göre belirlenecektir.

Madde 37 Kiralama

Bir tasarrufun yabancı yatırımcıya kiralanması, anlaşmalar ve kanunlara göre neticelendirilir.

Madde 38 İmtiyaz anlaşmaları

Doğal kaynakların işletilmesi, araştırılması ve geliştirilmesi için imtiyazlar ve diğer ekonomik aktivitelerin ifası Özbekistan Cumhuriyeti kanuni hareketlerine istinaden oluşturulmuş prosedürlere göre, Özbekistan Cumhuriyeti yetkili kurumları ve yabancı yatırımcı arasında yapılan imtiyaz anlaşmalarına göre hazırlanır ve sonuçlandırılır.

Anlaşmada başka şekli belirtilmemişse, imtiyaz anlaşması şartlarının tek taraflı değiştirilmesine izin verilemez.

BÖLÜM 8 İHTİLAFLARIN GİDERİLMESİ VE ULUSLARARASI ANLAŞMALAR

Madde 39 İhtilafların giderilmesinin prosedürü

Yabancı yatırımcılar ve Özbekistan Cumhuriyeti Devlet kuruluşları arasındaki ihtilaflar, başka bir şekli Özbekistan Cumhuriyeti uluslararası anlaşmalarında hazırlanmamışsa, Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerine verilir.

Özbekistan Cumhuriyeti gerçek ve tüzel kişileri, kamu organizasyonları ile yabancı yatırımcılar, yabancı yatırım ve teşebbüsleri ve diğer teşebbüsler arasındaki ihtilaflar, yabancı yatırım teşebbüsleri ve yatırımcılarının faaliyetleriyle ilişkili sorunları

hakkındaki ihtilaflar, bulunduğu hakem mahkemesi tetkiki de, Özbekistan Cumhuriyeti hakem mahkemesine getirilecektir.

Madde 40 Uluslararası anlaşmalar

Özbekistan Cumhuriyeti'nin uluslararası bir anlaşması, bu kanundan başka önlemler şart koşarsa, uluslararası anlaşma hüküm sürecektir.

III.

ÇD:Çok doğru, D:Doğru, K:Kararsız, Y:Yanlış, ÇY:Çok yanlış

ÇD D K Y ÇY

Düşüncelerini açıkça söyler.

İstediklerini her şeye rağmen yapar.

Eğer kendine iyi,arkadaşça birşeyler yapılırsa
o da başkalarına aynı şekilde davranır.

Anlaşamamazlık durumunda biraz taviz verebilir.

Amacına ulaşmak için küçük yalanlar söyler.

Güleryüzlü ve içten görünmeye çalışır.

Yeteri kadar bilgili ve tecrübeli olduğunu
göstermeye çalışır.

Eğer istedikleri yapılmazsa kötü şeylerin
olacağını söyleyerek tehdit eder.

İstediklerini açık olarak söylemeyip dolaylı
yollardan başkalarını etkilemeye çalışır.

Başkalarını etkilemek için akla ve mantığa
uygun deliller ileri sürer.

Diğer insanlarla aynı düşüncedeymiş gibi
görünerek amacına ulaşmaya çalışır.

Diğerlerini ikna edip inandıracak şekilde
davranır.

Bütün engellere rağmen yoluna devam eder.

Belli etmeden işi dışında başka şeylerle
uğraşır.
